

**BATMAN
AKADEMİ
DERGİSİ**

Batman Üniversitesi
İslami İlimler Dergisi

**BATMAN
ACADEMY
JOURNAL**

Batman University
Journal of Islamic Sciences

BATMAN AKADEMİ DERGİSİ

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2619-9114

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı:1

Haziran-2021

MAKALE BİLGİLERİ

Ebû Zer El-Gıfârî ve Hadis Rivayeti

Abu Dharr Al-Ghifari And Hadith Narration

Bu çalışma, 2019 yılında Şırnak Üniversitesinde Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU danışmanlığında hazırlanan "*Ebû Zer el-Gıfârî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*" isimli yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

Yazarlar

Lokman BİLGİÇ

Şırnak Üniversitesi, LEE, TİB, (Hadis)

Doktora öğrencisi. Orcid: 0000-0003-1663-8706

Nurullah AGİTOĞLU

Doç. Dr., Şırnak Üniv., İlahiyat Fak., Hadis ABD,

nurullahagitoglu@gmail.com Orcid: 0000-0002-4507-

5300

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 09.05.2021

Makale Kabul Tarihi: 30.05.2021

Sayfa Aralığı: 73-116

Öz: Hadis rivayetinde Hz. Peygamber'e (sas) en yakın tabaka olan sahâbenin, takip eden nesillere nazaran ehemmiyeti inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu kutlu nesil içerisinde hadis rivayetine hizmet eden önemli simalar bulunmaktadır. Bu isimlerden dikkat çeken biri Ebû Zer el-Gıfârî'dir. O, İslam ile müşerref olmadan önceki cahiliye yaşantısının aksine Müslüman olduktan sonra sahâbe arasında zühdü, takvası ve adalatten taviz vermeyen şahsiyetiyle dikkat çekmiş ve İslam tarihinde de Ebû Zer karakteri olarak bu hasletleri temsil etmiştir. Onun Resûlullah ile yakın iletişim dili ve hadis rivayetindeki hırsı yanında dönemin siyasi atmosferindeki çıkışları dikkat çekmektedir. Bu çalışmada onun hayatından önemli kesitler ile sünnet anlayışı, hadis rivayetindeki yeri ve çeşitli konu başlıklarındaki rivayetlerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Sahâbe, Ebû Zer el-Gıfârî.

Abstract: In the hadith narration, It is an undeniable fact that the companions, who are the closest layer to the Prophet (PBUH), are important compared to the generations that follow. There are important figures in this holy layer that serve to narrate hadiths. One of these names that draws attention is Abu Dharr al-Ghifari. Contrary to his pre-Islamic life of jahiliyyah, after he became a Muslim he drew attention among the companions with his asceticism, taqwa and his personality that does not compromise justice and represented these qualities as the character of "Abu Dharr" in the history of Islam. Besides his close communication with the Prophet and his ambition in hadith narration, his outbursts in the political atmosphere of the period are remarkable. In this study, besides some important sections from his life, his understanding of sunnah and his place in hadith narration and his narrations on various topics will be evaluated.

Keywords: Hadith, Sunnah, Sahabah, Abu Dharr al-Ghifari.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e nazil olmaya başladığı ilk andan kıyamete kadar korunacağı ve Allah'ın garantisi altında olacağı ile ilgili Müslümanların inancında bir tereddüt bulunmamaktadır. İkinci temel kaynak sünnete gelince, tarihi süreç içerisinde yaşanarak -ki bu sünnetin muhafazasında en önemli paya sahiptir- ezberlenerek ve yazıya geçirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Nesilden nesile yapılan bu tahammül ve edâ işinde şüphesiz kaynağa en yakın tabaka hayati bir vazife icra etmiştir. Günümüze kadar sünnet ile ilgili anlamaya dair tüm mülahazalarda sahâbenin bakış açısı ufuk açıcı bir rol üstlenmiştir. İşte bu nesil içerisinde de gerek rivayetteki gayretleri gerekse Hz. Peygamber ile samimi iletişim dili ile ön plana çıkan bazı şahsiyetler bulunmaktadır. Hadis rivayetindeki yerini irdeleyeceğimiz Ebû Zer el-Gıfârî söz konusu isimlerden biridir.

Onun Müslüman olmadan önceki hayatı ve Müslüman oluşu, yaşadığı olaylar, mülkiyete bakışı, nihayetinde sürgünü ve vefatı gibi konuların, rivayetleri çerçevesinde tetkik edilerek, bütüncül bir bakışla ele alınacağı bu çalışmada, Ebû Zer'in sünnet anlayışının ve bunun sünnetin anlaşılmasına katkısının tespiti hedeflenmektedir. Sünnet anlayışından önce onun İslam'a ve özelde sünnete bakışını etkilediğini düşündüğümüz hayatına kısaca göz atmak faydalı olacaktır.

1. Ebû Zer el-Gıfârî'nin Kısaca Hayatı

1.1. Ebû Zer el-Gıfârî'nin Müslüman Olmadan Önceki Yaşamı ve Müslüman Oluşu

Ebû Zer'in tam adı, Cündeb b. Cunâde b. Sufyân el-Gıfârî'dir (ö. 32/653).¹ Zeyd b. Eslem'den (ö.136/754) nakledilen bir rivâyette Hz. Peygamber'in (sas) ona; Yezîd diye seslendiği,² Ebû Zer'in kendisinden nakledilen rivâyette de Hz. Peygamber'in onu yüzükoyun yatarken dürtüp "...*kalk Ey Cündeb! bu ateş ehlinin yatışıdır.*" dediği nakledilmektedir.³ İkinci rivayetin sıhhati isminin kesin olarak Cündeb olduğunu göstermektedir.⁴

Ebû Zer gasp, yol kesme, talan ile şöhret bulmuş, Mekke yakınlarındaki bedevi bir kabile olan Gıfâr kabilesine mensup idi. Bu kabile, hac ve ticaret için yakınlarından geçen kervanların yolunu keserdi. Evvelden beri hürmet edilen haram aylarda da bunu yapmaktan imtina etmezdi.⁵ Gıfâr kabilesinin vicdanında gasp ve soygun hakir bir faaliyet olarak görülmeyip bir geçim kaynağı

¹ Ebu Amr b. Yusuf b. Abdullah İbn Abdilber, *el-İstıab fî Ma'rıfeti'l-Ashâb*. (Darü'l Ciy, 1997), 252.

² Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. (Haydarabad : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1915), 3. c. (644, 24, 7 s.)/381.

³ Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mace, *Sünenü İbn Mace*. (Beirut: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2009). *Kitabü'l Edeb* 25.

⁴ Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî et-Türkmânî el-Farukî ed-Dimeşkî, *Tecrîdü Esmâi's-Sahâbe*, Darü'l Marife, Beyrut (ty.) 2/164.

⁵ Abdülmecid Muhammed Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araûhu fi's-Siyase ve'l-İktisad* (Amman : Mektebetü'l-Aksa, 1981), 35.

telâkki edilirdi.⁶ Kavminin bu hayat tarzına kapılmış olan Ebû Zer'in bu hali iman edinceye kadar sürmüştür.⁷

Ebû Zer'in Müslüman olmadan önceki inanç tasavvuru ile ilgili önemli ipuçları veren bir anlatımda, putlara kurbanlarını sunduktan sonra putlardan istekleri ile alakalı iki şahıs arasında geçen konuşmada putlardan talepleri ile ilgili arzusu gerçekleşmeyen bir müşriğin şikâyetleri aktarılmaktadır.⁸ Rivayetlerinden anlaşılacağı gibi Ebû Zer'in inanç mefkûresinden uzak biri olmadığı ve bir inanma arayışı içinde olduğu görülmektedir.⁹ Kabilesi ve civarında insanlar şirke batmış iken Ebû Zer'in Hz. İbrahim'in mirası olan tevhit inancının belirtilerini üzerinde taşıdığı görülmektedir. Cahiliye döneminde toplum içinde farklı özellikleri ile sivrilen kişilerin hidayet kıssaları gibi¹⁰ Ebû Zer'in de Müslüman oluşu, faklı içerik-

⁶ Züheyr, *el-Muallakât'ında*, من لم يذ عن حوضه بسلاحه يهدم ومن لم يظلم الناس يظلمو (Her kim su kuyusunu silahıyla koruyamassa onu harab olmaktan kurtaramaz, her kim insanlara zulmetmese, zulme uğrar.) Ali Cevad, *Tarihül 'Arap Kablel İslam* (Dârü's-Sakiyyi, 2001), 28.

⁷ Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araûhu fi's-Siyase ve'l-İktisad*, 35.

⁸ Ebû Zer'in onların bu ritüelleriyle iztihazı için bkz. Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araûhu fi's-Siyase ve'l-İktisad*, 37. Tilkilerin üzerine bevetteği Rab midir? Şüphesiz zelim oldu tilkilerin üzerine bevetteği eğer Rab olsaydı; kendini korurdu. İstekleri karşılamaktan uzak olan Rab'dan hayır mı gelir? anlamında bir şiiri aktarılmaktadır. Cevad, *Tarihül 'Arap Kablel İslam*, 369.

⁹ Hz. Ebû Bekir'in ona cahiliyedeki dini inancını sorduğunda, Ebû Zer, güneşte kavruluncaya kadar secdeye vararak Allah'a ibadet ettiğini söyler. Ahmed b Ali b Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1. c. (750 s.)/383. Başka bir rivâyette ise iman etmeden önce göklerin rabbine dört yıl boyunca ibadet ettiğini ifade etmiştir. İsfahani Ebû Nuaym Ahmed b Abdullâh b İshak İsfahani, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*. (Beyrut: Darül Kütübî'l Arabî, 1974), 1/157.

¹⁰ İkinci halife Ömer'in müslüman oluşu, İslam tarihinde ilginç örneklerden biridir. Ebû Abdullâh Muhammed b İshak b Yesar İbn İshak, *Siretu İbn İshâk* (Darül Fikr, 1978), 181.

lerle beraber, özünde inanma arzu ve heyecanı taşıyan bir mücrimin şartsız teslimiyetinin başka bir örneğini oluşturmaktadır.

Ebû Zer, Hz. Peygamber'in risalet haberini aldıktan sonra Mekke yakınlarına yerleşmişti.¹¹ Hz. Peygamber hakkındaki malumatı öğrenmek üzere önce kardeşini Mekke'ye göndermiştir. Ebû Zer, şehir halkının yeni elçiyi nasıl karşıladıklarını sorunca, onu kâhniklik ve şairlik ile itham ettiklerini belirten kardeşi Üneys kâhin ve şairlerin sözlerini iyi bildiğini, yeni elçinin bunlara hiç benzemediğini söylemiş, Ebû Zer'in heyecanı daha da artmış ve Mekke'ye gitmeye karar vermiştir.¹²

Ebû Zer, gelebilecek tepkilerden dolayı, Mekke'ye vardığında birkaç gün Kâbe'nin yakınlarında beklemiş,¹³ ancak gelişinin üçüncü günü Hz. Ali onun yabancı biri olduğunu anlayıp neden burada olduğunu sormuş, o da: "*Peygamber olduğunu söyleyen kimsenin haberini aldım ve onu görmeye geldim.*" demiştir. Hz. Ali kimseye görünmeden onu Hz. Peygamber'in huzuruna götürmüştür.¹⁴ Onunla bir müddet konuştuktan sonra hemen orada iman etmiş, ilk Müslümanların arasına katılmıştır.¹⁵ İman ettikten sonra Hz. Peygamber'in uyarısına rağmen inancını Kâbe'de açıkça ifade ettiği¹⁶ için sözlü ve fiili müdahaleye maruz kaldığı nakledilmekte-

¹¹ Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b Müslim, *Sahih* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 2010). *Fazâilü's-Sahâbe*, 133.

¹² Ebû Abdullah Muhammed b Sa'd b Meni' Zühri İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*. (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 4/227.

¹³ Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*. (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 2015), 3. c. (523 s.)/236.

¹⁴ Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, 4/220.

¹⁵ İbn Abdilber, *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, 252.

¹⁶ Ebû Nuaym Ahmed b Abdullah b İshak İsfahani, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Aşfiya*, 1/157.

dir.¹⁷ İleride onu sıkıntılara maruz bırakacak bu tavrı, onun doğru bildiği yolda kararlı duruşunu göstermektedir.

Kaynaklarda Ebû Zer'in Hz. Peygamber'in kendisine ilahi tebliği temel ilkeleri ile aktarıp çeşitli sorularına cevap verdikten sonra Müslüman olduğu kaydedilmiştir.¹⁸ Hidayetini özel kılan diğer bir durum da onun a'râbiler arasından Mekke'ye gelerek Müslüman olan ilk kişi olması¹⁹ ve İslam'ın ilk yıllarındaki yayılma politikasında önemli bir rol icra etmesidir.

Tebliğin ilk yıllarında Hz. Peygamber Mekke'nin içinde kendi saflarını güçlendirecek ve toplumu yönlendirebilecek bireyleri, dışarıda ise İslam'ı anlatacak gayretli ve fedakâr müminleri kazanma azminde idi.²⁰ Bunun için onu da kavmine iman esaslarını anlatmak, cennete ulaşmanın cehennemden korunmanın gereklerini anlatmakla vazifelendirmiştir.²¹ Hitabeti ve samimi dili, kavminin Müslüman oluşunu hızlandırmıştır.²² Kavminin bir kısmı tebliğe başladığı ilk anda, bir kısmı Medine'ye hicret vaktinde, diğerleri Bedir, Uhud ve Hendek savaşları akabinde iman etmişlerdir.²³ Bu olağanüstü gayretinden olacak ki yıllar sonra Hz. Ömer sahâbe arasında ganimetleri dağıtırken taksimde onu Bedir ashâbindan sayacaktır.²⁴

¹⁷ Müslim, *Fezâil* 133 İbn Sa'd, 4/220.

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 4/163.

¹⁹ Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araîhu fi's-Siyase ve'l-İktisad*, 45.

²⁰ Muhammed Cevad Al-i Fakih, *Ebû Zer el-Gıfârî*. (Beyrut: Dârü'l-Fünun, 1980), 208 s./38.

²¹ Müslim, *Fazâilü's-Sahâbe*, 132.

²² Adem Sarıtaş, *Ebu Zer el-Gıfârî Hayatı ve Şahsiyeti* (Konya, 1997), 20.

²³ İbn Abdilber, *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashâb.*, 252.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV/173.

Ebû Zer, Bedir ve Uhud Savaşları'nın ardından yeni teşekkül etmiş İslam toplumuna katılmak için Medine'ye hicret etmiştir.²⁵ Hz. Peygamber'in, başından beri ona özel bir ihtimamı vardı. Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652) "Hz. Peygamber ona güvendiği kadar hiç kimseye güvenmezdi ve hiç kimseye anlatmadığı sırlarını ona verir, onu görmediğinde halini sorar, onu görmediğinde merak ederdi" ²⁶demektedir. Hz. Peygamber hicretten sonra muhacir ile ensâr arasında kardeşlik ahdini ikame ettiğinde onun kardeşi Münzîr b. Amr (ö.4/626) olmuştur.²⁷

Ebû Zer'in, Ehl-i Suffe'den olması hasebiyle Hz. Peygamber ile geçirdiği zaman diğer sahâbeye göre daha fazla olmuştur. Ashâb-ı suffice'nin bir kısmı akşam yemeklerinde varlıklı sahâbenin sofrasına misafir olurken Ebû Zer hâne-i saâdete misafir olma şerefine nâil olmuştur.²⁸ Bu durum ona zihnini meşgul eden bazı soruları Hz. Peygamber'e sorma imkânı tanımıştır. Samimi bir havada geçen bu sohbetler onun rivayetlerinde büyük bir yekûn tutmaktadır. Bunlardan birine misal vermek gerekirse; Hz. Peygamber ona: "Ya Ebâ Zer, bir meşakkat esnasında ne yaparsın?" diye sormuştur. Ebû Zer, Hz. Peygamber'e "Ne yapayım Ya Resulallah?" deyince Hz. Peygamber "Sabret" tavsiyesinde bulunmuştur.²⁹ Ebû Zer'in tez canlılığını, sert mizacını ve düşüncelerini ısrarla kabul ettirmeye

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV/170.

²⁶ Alî b Hüsâmiddîn b Abdilmelik b Kadîhân Müttaki Hindi, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1985), 4. c. (637 s.)/311.

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV/173. Muhammed b. Amr (ö. ?) bunun mümkün olmadığını çünkü Bedir Savaşı'ndan önce nazil olan miras ayetleriyle kardeşlik bağının sona erdiğini Ebû Zer'in ise Hendek veya en erken Uhud Savaşı'ndan sonra Medine'ye geldiği düşünüldüğünde onun bu ahitte yer almış olmasının zayıf bir ihtimal olduğunu belirtmektedir.

²⁸ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Telbisü'l İblîs*. (Darül Fikr, 2001), 146.

²⁹ Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn.*, 3. c. (644, 24, 7 s.)/386.

çalışan biri olduğunu bilen Hz. Peygamber Ebû Zer'in şahsında tüm Müslümanlara sıkıntı anında sabrederek³⁰ insanlara muamelede bulunurken akılları ve mizaçlarını göz ardı etmemeyi önermektedir. Bununla beraber bu tavsiye ileride oluşacak fitnelere karşı Müslümanların takınacağı bir çeşit tavrın gerekçesi ve fitne vaktinde sessiz kalmayı tercih edenlerin bir savunma aracına dönüşecektir.

Hz. Peygamber'in tavsiye ve uyarıları Ebû Zer tarafından mutlaka tatbik edeceği bir emir gibi telakki edilmiş, nitekim bunları eksiksiz ve hızlı bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Bilâl'e (ö.20/641) sinir halinde sarf ettiği sözlerden dolayı Hz. Peygamber'e şikâyet edilince ona cahiliye ahlakını terk etmesini ve Bilâl'den özür dilemesini istemiştir. Ebû Zer büyük bir nedametle Bilâl'e gitmiş ve yüzünü yere koyarak "*yüzüme basmadıkça onu yerden kaldırmayacağıma yemin ederim*" demiştir.³¹ Bir diğer rivayette, Ebû Zer'in Hz. Peygamber'in tavsiyelerini eksiksiz yerine getirememekten dolayı hayıflandığını gören Hz. Peygamber kendisine "*Ey Ebû Zer, kişi sevdiği ile beraberdir*"³² demiştir. Onun kendine özgü bir bakış açısı ile Hz. Peygamber'in yaşam biçimini tavizsiz bir şekilde uygulama gayretiyle hareket etmesi, Hz. Peygamber'in davranışlarını, bire bir taklit etme şeklinde tanımlanabilecek sünnet anlayışını oluşturmuştur. Bununla beraber Medine'ye geldikten sonra yaşadığı bazı olaylar onun günümüze kadar tartışılan³³ fikirlerinin oluşmasına ortam hazırlamıştır.

1.2. Yaşadığı Bazı Olaylar

³⁰ Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn.*, 3. c. (644, 24, 7 s.)/386.

³¹ Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araûhu fi's-Siyase ve'l-İktisad.* 46.

³² Müslim, *Sahîh. Kitabü'l Bir*'164

³³ Lokman Bilgiç, *Ebu Zer el-Gıfârî ve Hadis Rivayetindeki Yeri* (Şırnak, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 108.

Hız. Peygamberin vefatından³⁴ hemen sonra Hz. Ebû Bekir Müslümanların ilk halifesi olarak kabul gördü. Bazı itirazlar olsa da büyük çoğunluktan biat aldı. Biatı geciktirenler arasında Hz. Ali (ö.40/661) dikkat çekmekteydi. Onun gibi Ebû Zer'in de bir müddet bekledikten sonra ona biat ettiği aktarılmaktadır.³⁵ Hz. Ali biat edince artık bu durumu fazla uzatmanın doğru olmayacağını düşündüğü, tercihlerinin gerçekleşmemiş olmasını bir fitneye dönüştürmemiştir. Halife seçiminde Hz. Ali'nin hakkının gasp edildiği iddiasıyla onun imametini savunan Mikdâd b. Esved (ö.33/653), Selmân-ı Fârisî (ö.36/656), Ebû Zer ile Ammâr b. Yâsir'in (ö.37/657) diğer halifelere hiçbir zaman biat etmediklerine dair Şia'nın iddiaları³⁶ dönemin mezhep taasubunun bir ürünü oldukları görülmektedir.

Ebû Zer Hz. Ömer'in hilafete gelişinden sonra Medine'den ayrılarak Şam'a gitmiştir.³⁷ Ayrılığının yeni halifeye bir tepki olmadığı birçok sahâbinin yaptığı gibi Medine'den ayrılarak cihadın ileri üssü olmaya başlayan Şam'a yerleşmeye karar verdiği faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Hz. Ömer döneminde Mısır ve Kudüs'ün fethine katılan Ebû Zer'den geçmişte Hz. Peygamber'in Mısır'ın fethini müjde verdiği, kendileri ile zimmet ve akrabalık bağı olduğundan onlara iyi muameleyi tavsiye ettiği³⁸ nakledilmektedir. Ebû

³⁴ Ebû Zer de tüm Müslümanlar gibi Hz. Peygamber'in vefat edeceği hastalığı ağırlaşınca onu ziyaret ettiği bir gün Resulullah'ın kendisini yanına çağırıp, başını okşayarak sevgisini gösterdiğini ifade etmiştir. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybani Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. (Kahire : Dârü'l-Hadis, 1995), 35/349.

³⁵ Hanbel, *el-Müsned*., 35/180.

³⁶ Ebu Halef el-Kummi, *Şii fırkalar* (Çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli,,Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek. (Ankara : Ankara Okulu, 2004), 351 s./87.

³⁷ İbn Abdilber, *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashâb.*, 252.

³⁸ Hanbel, *Müsned*, 35/409.

Zer Şam'da kaldığı süre zarfında³⁹ zamanının çoğunu mescitte ibadet ve hadis rivayeti ile değerlendirmiş bunun yanında cihad için daima hazır olmuştur.⁴⁰ Bu süreçte yönetimin icraatlarını gözlemleyerek, büyük bir kısmının valilerin ekonomik icraatlarının oluşturduğu eleştirilerde bulunmuştur.

Bu eleştirilerin neden o dönemde yapıldığına baktığımızda dönemin değişen ekonomik, kültürel ve siyasal ortamının etkili olduğunu görmekteyiz. Müslümanlar fetihlerden elde edilen ganimet ile daha önce sahip olamadıkları büyük bir refaha kavuşmuştu. Bu gelirin büyük bir kısmı beytülmalde muhafaza ediliyordu. Kaynağın yeni ekonomik yapı içerisinde kullanılışı beraberinde yeni sorunlar getirmişti. Yönetimin büyüyen bu ekonomik sistemi kontrolü ve özellikle Hz. Osman'ın Şam valisi Muâviye'nin devlet hazinesindeki bu tasarrufları eleştirilere maruz kalmıştı. Ebû Zer halkın bir kesiminin yokluk çektiğini ve bu duruma razı olunmaması gerektiğini dillendirmeye başlamıştı. Onun bu tavrından rahatsız olanların girişimleri sonucu Muâviye'nin şikâyeti ve Hz. Osman'ın kararıyla⁴¹ önce Şam'dan Medine'ye ardından Rebeze'ye sürgün edilmesine sebep olacak olayların fitilini ateşlemiştir. Rivayete göre, Muâviye'nin "Mülk Allah'ındır" diyerek" ucu açık bir mal tasarrufu hakkını elde etmeye çalıştığını düşünen Ebû Zer, Muâviye'ye giderek "mülkiyeti Allah'a has kılma" söylemini sorgulamıştır.⁴² İlerleyen zamanda Muaviye başta olmak üzere Emevi

³⁹ Şiilere göre Ebû Zer'in bu süre zarfında Şiiliğin Cebel el-Âmil'de yayılıp kökleşmesinde etkisinin sünni tarihçilerce göz ardı edildiği, bilakis bu mevkinin Şîî düşüncesinin yerleşip kökleştiği ilk yer olmasında Ebû Zer'in buradaki etkinliğinin yadsınamayacağı iddia edilmektedir. Fakih, *Ebû Zer el-Gıfârî*, 208 s./483.

⁴⁰ Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araûhu fi's-Siyase ve'l-İktisad*, 77.

⁴¹ Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih* (Beyru: Darül Kütübi'l Arabî, 1997), 2/484.

⁴² İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, 484.

yöneticileri icraatlarını meşrulaştırma aracı olarak cebr düşüncesine sığınmak zorunda kalmışlardır.⁴³

Kenz anlayışına göre Ebû Zer ise “Altın ve gümüşü biriktirerek Allah yolunda infak etmeyenleri acıklı bir azap ile müjdele”⁴⁴ ayetini bir Müslümanın günlük azığı dışında mala sahip olmaması şeklinde yorumlamıştır. Muâviye, Ebû Zer’e söz konusu ayetin ehl-i kitap ile ilgili nâzil olduğunu iddia ederken İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu miras ayetlerini delil göstererek, ihtiyaçtan fazla malı biriktirmenin bu ayetin hükmüne girmediğini, yapılan tehdidin zekâtını vermeyen Müslümanların yanı sıra, malı biriktirip infak etmeyen ehli kitaba yapılmış olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁵ Ebû Zer’in ilk iki halife döneminde herhangi bir tepkide bulunmaması, kenz görüşünün Hz. Osman döneminde oluşan tablonun etkisiyle oluştuğunu göstermektedir.⁴⁶ Ebû Zer’in fikirlerinin kaynağı olarak Abdullah b. Sebe’nin⁴⁷ kışkırtmasını gösterenler olmuşsa da⁴⁸ bu, ferdi bir görüş olarak kalmıştır. Kanaatimizce onun mülkiyet anlayışı ile iktidara olan tepkileri değerlendirilirken tek yönlü bir bakış açısı hâkim olmuştur. Bu hususta sadece fikhî değerlendirmelerin konuyu açıklığa kavuşturamadığı görülmektedir. Bunun için fikirlerinin, insanî-ahlakî yönü ile toplumsal ihtiyaçlar ve o günün değişen şartlarının da göz önünde bulundurulması isabetli olacaktır.

⁴³ Mehmet Kubat, *İslam mezhepleri tarihi*. (İstanbul : Kitap Dünyası, 2017), 405 s./253.

⁴⁴ Tevbe 9/34

⁴⁵ Abdullah Aydın, “Ebu Zer el-Gıfârî”, *DİA* (İstanbul, 1994), 10/268.

⁴⁶ Hz. Ömer’in Ebû Zer ile birlikte birkaç sahabinin Medine dışına çıkmasına izin vermemesi ve onları kontrolü altında tutmaya çalışmasının da genel olarak fazla hadis rivayeti ile ilgili bir tedbir olduğu görülmektedir. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), XV, 494 s./187.

⁴⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, “Abdullah b. Sebe” (İstanbul, 1998), 1/133.

⁴⁸ İbnü’l-Esir, *el-Kamil fi’t-Tarih*, 2/484.

Memnuniyetsizlikle karşılaşan Ebu Zer sonra Hz. Osman'ın emriyle Medine'ye gönderilmiştir. Halife ile arasında yaşanan münakaşada Hz. Osman, Ebû Zer'e, kenz konusundaki görüşlerinin savunulacak bir yanının olmadığını, savunduğu mülkiyet anlayışını kimseye dikte edemeyeceğini⁴⁹ halife olarak kendisinin de iktisatlı davranmayı tavsiye etmek dışında insanları bu konuda zorlamaya bir hakkının olmadığını ifade etmiştir.⁵⁰

Ebû Zer'in düşüncelerinde belirttiğini gören Hz. Osman, onu Rebeze'ye sürgün etmeye karar vermiştir.⁵¹ Ebû Zer'in kendisi ile halife arasındaki bu anlaşmazlığın Müslümanların birliğine zarar vermemesi için şehirden çıkarılmasına rıza göstermiş olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Zer genel kabule göre hicri 32 tarihinde Rebeze'de vefat etmiştir.⁵² Yaşadığı olaylardan sonra onun hadis ve sünnet anlayışını, rivayetleri çerçevesinde değerlendirebiliriz.

2. Ebû Zer'in Hadis ve Sünnet Anlayışı

Sahâbe, hayatlarının her safhasında birlikte oldukları Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i beyanını ve sünnet çerçevesindeki davranışlarını özümsemiş, takrirlerine dikkat kesilmiş; ikazlarını, tavsiyelerini ve emirlerini hayata geçirmeye çalışmış, aynı zamanda bunları gelecek nesillere aktarmak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Ashâbın Hadis ilmini ilgilendiren en önemli yönü; onların aynı zamanda birer râvi olarak yaptıkları bu önemli hizmettir. Bu hassasiyetlerinin oluşmasında bizzat yüce Allah'ın bu konudaki

⁴⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, 2/484.

⁵⁰ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid Taberi, *Târîh* (Beyrut : Dâru Turâs, 1967), 4/285.

⁵¹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, 7/155.

⁵² Aydınlı, "Ebu Zer el-Gıfârî", 10/267.

emirleri ve kendisine iman edilmesinin Hz. Peygamber'e ittibâyı zorunlu kıldığı yönündeki beyanları etkili olmuştur.⁵³

Bununla beraber hadis literatüründe rivayetleri ile ön plana çıkan sahâbe sayısı genel yekûn ile kıyaslandığında küçük bir kısma tekabül eder. Mesailerinin çoğunu hadis dinleme ve öğrenmeye hasreden bu gruba dâhil edilebilecek kişilerden biri de Ebû Zer'dir. Her birinin telakkilerinde çeşitli düzeylerde farklılıklar olmuştur.

Sahâbenin sünneti anlama konusunda genel anlamda üç farklı anlayış dikkat çekmektedir. Bunların ilki Hz. Peygamber'in söz ve fiillerindeki amaç ve gayeyi göz ardı ederek, zahirde ne söylemişse onu anlamak şeklinde tanımlanmıştır. Buna karşılık Hz. Peygamber'in söylediği sözü neden söylediği, nasıl, ne amaçla, hangi bağlam ve şartlar dâhilinde söylediğine dikkat eden fikhî yaklaşım, son olarak içtihad yetkinliğine sahip sahabilerin kendi içtihadlarına dayanarak Hz. Peygamber'e ait olmayan bazı uygulamaları veya onun bir konudaki tercihinden farklı bir uygulama yapmalarını şeklinde ifade edilebilecek ictihadî yaklaşımdır.⁵⁴

Ebû Zer'in de aralarında kabul edildiği lafzî yaklaşımın sahâbe içerisinde dikkat çeken temsilcileri; Ebû Hüreyre (ö.58/678), Ebû'd-Derdâ (ö.32/652), Hakîm b. Hizâm (ö.54/674) Abdullah b. Ömer (ö.73/692), Rafi' b. Hadîc (ö.73/692), Ebû Saîd el-Hudrî (ö.73/693), Enes b. Mâlik (ö.93/711), Abdullah b. Âmr b. el-Âs, şeklinde kabul edilmektedir.⁵⁵ Bu açıdan biz diğer yaklaşımların ayrıntısına girmeden Ebû Zer'in rivâyetleri çerçevesinde bu tasnif içerisinde ko-

⁵³ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş tefsiri*. (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982). *Âl-i İmrân*, 3/31, 32, *Nûr*, 24/52, *Nisâ*, 4/ 64; *Şuarâ*, 108/110, 126, 131, 144, 150, 163, 179; *Nisâ* 4/13, 14, 9, 64, 65, 80, 115, *Âl-i İmrân*, 3/31,32,132.

⁵⁴ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*., XV, 494 s./150.442

⁵⁵ Erul, *Sahabenin sünnet Anlayışı*., XV, 494 s./185.

numunu irdelemeye çalışacağız. İlk rivâyet kölelere yapılacak muamele ile ilgilidir.

Hız. Peygamber'in kendisine; "Köleleriniz, Allah'ın emrinize verdiği kardeşlerinizdir. Kimin eli altında böyle biri varsa ona kendi yedirdiğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın, gücünün yetmeyeceği bir işi ona yüklemesin, şayet yüklerse de ona yardımcı olsun"⁵⁶ tavsiyesini emir olarak algılamış, yanındaki iki parça kumaşın birini kölesine vermiştir. Buna karşılık kölesine başka bir şey alıp iki parça kumaş kendine elbise yapması imkânını kullanmamıştır.⁵⁷ Ebû Zer'in rivâyeti lafzî anlamı ile algıladığı anlaşılmaktadır.

Ancak bu bakış açısının farklı şekilde de yorumlanması mümkündür; Ebû Zer Hız. Peygamber'in tavsiye ettiği şeyi en ideal haliyle gerçekleştirmiştir. Bu ideal; köle ile efendi arasında insanî bir eşitliği, yaşam şartlarındaki uçurumu kapatma amaçlı bir tavır olarak algılanabilir. Bu tavrın gelişmesinde Hız. Peygamber'in infak konusundaki tavsiyeleri, fazla servetin dünyaya gereğinden fazla meyletmeyi doğurabileceği ile ilgili uyarıları etkili olmuştur. Bununla beraber anlayışın pratiğini mutlak bir emir olarak hayata geçirme düşüncesinin problemlere sebep olduğu görülmektedir.⁵⁸

Ebû Zer'den nakledilen başka bir rivâyette, mana ile rivâyetin bir tezahürü olabilecek bir anlam farklılığı söz konusu olmuştur. Hız. Peygamber'in kendisine: "...hiç kimseden bir şey talep etmemeyi, acı da olsa doğruyu söylemeyi, kınayıcıların kınamasından korkmamayı ve *لا حول ولا قوة الا بالله* zikrini çoğaltmayı" sonra da bütün bu sayılanların arşın altında hazineler olduğunu" ifade etti.⁵⁹ Hadisinin *أمرني خليلي*

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el- Cu'fi Buhârî, *Sahîh*, thk. B.nasr Muhammed Zühayr, 2001. *İman* 22,

⁵⁷ Erul, *Sahabenin Sünnet anlayışı.*, XV, 494 s./153.; İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/235.

⁵⁸ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı.*, XV, 494 s./158.

⁵⁹ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/327.

lafzıyla gelen rivayet İbnü'l-Kâ'b kanalıyla gelen varyantında⁶⁰ tüm bu davranışlar *أَوْصَائِي جَبِي* şeklinde tavsiye edilmektedir. Rivâyetlerden Hz. Peygamber'in Ebû Zer'e söylemiş olduğu şeylerin vücut ifade etmediği anlaşılmaktadır. Lafızların ona ait olduğunu kabul etsek bile ilk rivâyetteki "emretti." ikincisindeki "tavsiye etti." lafızlarının onun zihninde çağrıştırdığı netice her şartta vücubiyettir. Yine *أَوْصَائِي جَبِي* lafzıyla gelen diğer bir rivayette Hz. Peygamber'in kendisine kuşluk ve vitir namazının kılınması ve her ayın üç gününde oruç tutulması şeklindeki tavsiyeleri ile ilgili; Allah izin verdikçe bunları ebediyen terk etmeyeceğini söylemiştir.⁶¹ Ebû Zer'in bu rivayette de tavsiyeyi lafzî olarak algılayıp emir telâkki ettiği görülmektedir.

Son olarak lafzî anlayışın bariz olarak görüldüğü bir rivayet ile konuyu nihayete erdirebiliriz. Hz. Peygamberin kendisine, "cennete kavuşmak için bir anlaşmaya var mısın?" der. O da evet anlamında elini uzatır. Ardından Ebû Zer'e; "Elinden düşen kırbacımı almak için bile olsa hiç kimseden hiçbir şey talep etme" tavsiyesinde bulunur. Yine burada da Hz. Peygamber'in "İnsanlardan bir şey istememe" tavsiyesini emir olarak telâkki etmiş, "bundan sonra hiç kimseden bir şey talep etmeyeceğim" demiştir.⁶² Avf b. Mâlik (ö.73/692), bu anlayıştaki sahâbe için söylediği "arkadaşlarımdan ellerinden düşen kırbaçlarını vermeleri için bile yardım dilemezlerdi"⁶³ diyerek Hz. Peygamber'in insanları tembellikten alıkoymak, dilenciligi engellemek çerçevesinde yaptığı bu tavsiyenin Ebû Zer gibi bir kısım sahabe tarafından lafzî olarak algılandığına işaret etmektedir. Onun bu anlayışı,

⁶⁰ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/407.

⁶¹ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/407.

⁶² Ebû Muhammed Zekiyüddin Abdülazim b Abdülkavi Münziri, *et-Tergib ve't-Terhib Mine'l-Hadisi's-şerif* (Kahire: Dârü'l-Kütüb ilmiyye, 1996), 1. c. (295 s.)/328.

⁶³ Müslim, *Sahih. Zekât* 108.

eleştirilebilecek tarafları olmakla beraber, hadis rivayetindeki önemli konumunu görmezden gelmemize sebep olmamalıdır.

3. Hadis Rivayetindeki Yeri

3.1. Rivâyetleri

Ebû Zer'in hadis külliyyatında Hz. Peygamber'den 281 rivâyeti bulunmaktadır.⁶⁴ Rivâyetlerin hemen hemen tamamını Hz. Peygamber'den almıştır. Muâviye'den de rivâyette bulunduğu iddiası söz konusu olsa da onunla münakaşalardan aktardığı bilgiler dışında bir rivâyetini tespit edemedik.⁶⁵

Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Hz. Ömer, (ö.32/653), Abdullah b. Ömer (ö.73/693) ondan rivâyet eden önemli sahabîlerdir.⁶⁶ En sahih isnadı Şam'lı râvilerin *سعيد بن عبد العزيز عن ربيعة بن يزيد عن أبي ادريس* *الخولاني عنه* tarikiyle rivâyet ettiği isnaddir.⁶⁷ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde 171 rivayeti bulunmaktadır.⁶⁸ Sahihayndeki 33 rivâyetinin 19'u Müslim'de, 2'si Buhârî'de olup, 12 rivâyet de Müttefekun aleyhtir.⁶⁹ *Müsned'*de yer alan rivâyetler içinde Şuayp Arnavût tarafından yapılan değerlendirmelere göre tüm rivâyetlerinden 158 tanesi "sahih", 22 tanesi "sahih li-ğayrihî"⁷⁰, 24 tanesi "hasen" ⁷¹ 11

⁶⁴ Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saïd ez-Zahiri İbn Hazm, *Esmâ'ü's-Sahâbeti'r-Ruvât ve Ma li-Kulli Vahid Mine'l-Aded.*, thk. Abdulhamid Sa'dinî (Kahire: Mektebetü'l Gurebâ, 1992), 1/34. Aydınli, "Ebu Zer el-Gıfârî", 10/267.

⁶⁵ Aktaş, *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araûhu fi's-Siyase ve'l-İktisad*, 97.

⁶⁶ Suphî Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, Çev. M. Yaşar Kandemir, MÜİF Yay. IX, İstanbul 2010. s. 29.s. 304.

⁶⁷ Subhi es-Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010), 304.

⁶⁸ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/215.

⁶⁹ Ebû Abdullah Muhammed b Fütuh b Abdullah Mayurki Ezdi Humeydi, *el-Cem' Beyne's-Sahihayn : el-Buhârî ve Müslim*. (Beirut : Dâru İbn Hazm, 2002), 1/167.285

⁷⁰ Râvilerden birinin zaptının zayıf olması gibi, bir eksikliği sebebiyle sahih olmayan, ancak bu eksikliği başka bir rivâyetle desteklenerek sahih derecesine çıkan hadistir.

tanesi “hasen li-ğayrihi”⁷², 38 tanesi “Zayıf” ve 1 tanesi “münker”⁷³ dir. Ayrıca 1 rivâyeti “âli isnad” ile rivayet edilmiştir.

Sahihaynde Ebû Zer’den rivayet eden ravilerin rivâyet sayıları toplam rivâyetlerinin %12’sine tekabül etmektedir. Buhârî ve Müslim’deki rivâyetler arasındaki sayı farkı Ebû Zer’in rivayetlerinin isnadında yer alıp Müslim’in şuyûhundan olan ancak Buhârî’nin ricâlinden olmayan Abdullah b. Sâmit, Amr b. Mersed, Ebü’l Esved, A’meş gibi râvilerden kaynaklanmıştır. Çünkü Ebû Zer’in söz konusu ravilerden rivayetleri fazla olduğundan Buhârî’ni bunları Sahih’e almaması Müslim’in rivayetlerini daha fazla olmasını sağlamıştır. Sahihayn dışındaki tasnifatta cerh edilmiş ravilerden gelen zayıf ve Ebû Zer adına mevzû rivayetler de bulunmaktadır.

3.2. Ebû Zer Adına Rivâyet Edilen Mevzû Rivâyetler

Hadis ilminin üzerinde hassasiyetle durduğu en önemli konu şüphesiz ki hadislerin sıhhat problemidir. Cerh ve Ta’dil kitaplarında oluşan bu büyük literatür hadisin sahîhini sakiminden ayırt etmenin bir ürünüdür. Bir kısmı iyi niyetle olmakla beraber çoğunlukla kötü niyetli kimselerin çeşitli amaçlar için Hz. Peygambere isnad ettikleri düzmece haberlerin ve yalan sözlerin tespiti uğruna büyük gayret gösterilmiştir. Bu gayretin sebebi hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in bu konudaki uyarılarının zorunlu bir gereğinden kaynaklanmaktadır. Uydurma hadislerin bir kısmı büyük oranda iç çatışmaların oluşturduğu siyasi ve mezhebî ayrışmaların kendi

Abdullah Aydın, *Hadis ıstılahları sözlüğü*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 1987), 197 s./270.

⁷¹ Adalet sahibi olup da zapt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivâyet ettiği hadisi münker de olmayan kimsenin rivâyet ettiği hadistir. Abdullah Aydın, *a. g. e.*, s. 110.

⁷² Aydın, *Hadis ıstılahları sözlüğü*., 197 s./111.

⁷³ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/247.

lehlerine muhaliflerinin aleyhine uydurdukları rivayetlerdir. Sürecin başlangıcı genel itibarıyla Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarına ait icraatları nedeniyle ona karşı eleştirilerin dozunun artması ve kötü niyetlilerce Müslümanlar arasında bir fitneye dönüştürülen hareketlerle eşzamanlı olduğu söylenebilir. Tarih olarak hicri 35/40 yıllarına tekabül etmektedir.⁷⁴ Hz. Osman'ın ve akabinde Hz. Hüseyin'in şahadeti çeşitli fırkaların muarızlarına karşı kullandıkları Kur'ân naslarını yeterli görmediklerinde çareyi kendi fikirlerini destekleyecek sözleri Hz. Peygamber'e isnad etmede aramışlardır.⁷⁵

Mevzû haberleri cemedan eserlere bakıldığında birçok sahabî adına uydurma rivâyetler nakledildiği gibi Ebû Zer de bundan nasibini almıştır. Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili özellikle Rafizîlerin birçok hadis uydurdukları, gayelerine ulaşmak için sahâbeyi de buna alet ettikleri görülmektedir.⁷⁶ Ebû Zer'in Hz. Osman ile yaşadığı olaylar ve Muaviye aleyhtarlığı, Hz. Ali ile ilgili mevzu rivayetlerin Ebû Zer'in dilinden aktarılması hadis uydurma için bir fırsata dönüşmüştür. Rivâyetleri değerlendirirken çoğunlukla İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzuât*, İbn Arrâk'ın *Tenzihü's-ş-şerî'a*, adlı eserlerinden tespit ettiğimiz rivâyetlerin büyük bir kısmı Şîa kaynaklı uydurmalar olduğu görülecektir.

Aşağıda metnin ilgili bölümü verilmiş olup rivâyet ile ilgili değerlendirmeler dipnotta belirtilmiştir.

⁷⁴ Enbiya Yıldırım, *Hadis problemleri*. (İstanbul: İstanbul : Rağbet Yayınları, 2013), 51.52

⁷⁵ Abdurrahman Ece, *Cabir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, ts.), 287.

⁷⁶ Ece, *Cabir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, 290.

1- “Gök ile yer ve yedinci sema ile arş arasındaki mesafenin bilgisi ve Allah (c.c)’ın orada bulunacağı...”⁷⁷ “Çakıl taşlarının Hz. Peygamberin ve sırasıyla dört halifenin elinde zikir yapması, bırakılınca susmaları...”⁷⁸ “Basra halkının mescitler ve müezzinlerin hürmetine kaza ve beladan muhafaza edilmiş olması...”⁷⁹ “Bekâr kimsenin şeytanın kardeşi olduğu ve evliliğin fazileti...”⁸⁰ “Allah rızası için sevmek, Allah rızası için buğz etmek...”⁸¹ “Recep ayının orucunun fazileti...”⁸² “Varlıklı kimselere tevazu gösterenin dininin üçte ikisini kaybedeceği...”⁸³ “Töbe için kılınacak namaz ve yapılacak dua...”⁸⁴ “İnsanların çocuk büyütme yerine

⁷⁷ Ebû Abdullah Hüseyin b İbrâhim b Hüseyin Cuzekani, *el-Ebatil ve'l-menakir ve's-sihah ve'l-meşahir* (Riyad: Dârü's-Sumay'î, 1994), 2. c. (423 s.)/199. Râvilerden birinin zaptının zayıf olması gibi, bir eksikliği sebebiyle sahih olmayan, ancak bu eksikliği başka bir rivâyetle desteklenerek sahih derecesine çıkan hadistir.

⁷⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*. (Pakistan: İrşâdü'l Hak, 1981), 202. Nesâî'ye göre Muhammed b. ebi Humeyd için “ليس بشيء” der, dolayısıyla rivâyeti

⁷⁹ İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*., 312. Muhammed b. Yunûs el-Kedimî'den dolayı sahih değildir. İbn Hibbân onun sikât adına 1000 hadis uydurduğunu söyler.

⁸⁰ İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*., 118. Bişr b. Atiyye'nin sahâbeden olup olmadığı meçhuldür.

⁸¹ İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*., 247. Seneteki râvilerden Yezid'in “ليس بشيء” olduğu ibn mübârek ve Sevrî tarafından da teyit edilmektedir.

⁸² İbnü'l-Cevzî, Ebü'l Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdadî *Mevzuât*, (Abdurrahman Muhammed Osman) Mektebetü'l Selefiyye, Medine 1966. 2/207. Yahya b. Maîn seneteki ibn Sâib'in “ ليس بشيء” olduğu, Buhârî ve Dârekutnî'ye göre metrûk sayılmıştır.

⁸³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Kitâbü'l-mevzuat*. (Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1966), 2/ 207.

⁸⁴ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî, *Kitâbü'l-mevzuat*.134. İsnattaki Mucâhil'den dolayı Mevzû sayılmış kendisinin açıkça hadis uydurduğu ve çok zayıf delillerle cesurca sözler söylediği bilinir. Hadis batıl ve münker sayılır.

köpek yavrusu büyütmeyi daha hayırlı göreceği bir zamanın geleceği...⁸⁵ “Esmâ'nın cennette üç eşinden herhangi birini tercih edebileceği bunun da huyu en güzel olanın olacağı...”⁸⁶ “Çok sevdiğin yere az git...”⁸⁷ “Her Kim benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın...”⁸⁸ “Anne rahminde cenine şakî veya sâid olacağının sorulması”⁸⁹ “Hz. Âdem'e inen ayetlerin 29 harften oluştuğu, alfabedeki harflerin 29 ve “Y” tek harf olduğu.”⁹⁰ “Kazvin şehrinin fazileti.”⁹¹

“Ben ve Ali, Âdem yaratılmadan bin yıl önce aynı nurdan yaratıldık...”⁹² Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye; “Bana ilk inanan kişi sen olduğun gibi kıyamet günü de benimle kucaklaşacak ilk kişi sen olacaksın...”⁹³ “Ben nebilerin sonuncusuyum, Ali ve ahfadı ise kıyamete kadar

⁸⁵ Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Arrak el-Kinani, *Tenzîhü's-şerîati'l-Merfû'a 'Ani'l-Ahbâri's-Şeni'ati'l-Mevzû'a*. (Beirut: Darûl Kütübî'l İlmiyye, 1966), 2/211. Zehebi senetteki Seyf b. Miskîn'in Zayîf bir ravi olduğunu söylerken Hâkim rivâyetinde tek kaldığını söyler.

⁸⁶ İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-mütenahiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*.1/189. senetteki Nuh'un meçhul olduğu, Lahik'in Ebû Zer'den işitmediğini söyleyen Buhârî rivâyetin mevzû olduğunu söyler

⁸⁷ İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-mütenahiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*.2/252. Abdullah b. Amr bu sözün cahiliyeden kalma bir darb-ı mesel bir söz olduğunu söyler.

⁸⁸ İbnü'l-Cevzi, *Mevzuât*, 1/70. Rivâyet birçok kanaldan sahih olarak gelmesin rağmen Ebû Zer'in rivâyetinde olduğu senedindeki ravilerden dolayı mevzu olanları da bulunmaktadır.

⁸⁹ el-Kinani, *Tenzîhü's-şerîati'l-Merfû'a 'Ani'l-Ahbâri's-Şeni'ati'l-Mevzû'a*, 2/196.

⁹⁰ el-Kinani, *Tenzîhü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, 1/250.

⁹¹ el-Kinani, *Tenzîhü's-şerîati'l-Merfû'a 'Ani'l-Ahbâri's-Şeni'ati'l-Mevzû'a*, 2/60. Senetteki Hüseyin b. Ziyâd el-Lü'lü'den dolayı rivâyet uydurma kabul edilmiştir.

⁹² Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî, *el-Mevzûât*, 2/340. Rafizî olup hadis uyduran Cafer b. Ahmed tarafından uydurulmuştur. İbn 'Adîy onun hadis uyduran biri olduğuna inandığını söyler

⁹³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî, *Kitâbü'l-mevzuât*, 1/344. . İbn Hibbân Sennetteki İbâd b. Ya'kûb'un aşırı bir Şii olduğu münker hadis uydurduğunu söyler. Ancak İbnü'l-Cevzi, Buhârî'nin 'İbâd'tan tahrîc

imametın varisidirler...''94 Kıyamet gününde insanların 'havz'ın başında Ali'nin bayrağı altında toplanacağı...''95 "Hz. Peygamberin ve Hz. Ali'nin ruhlarının bizzat Allah tarafından kabzedileceği''96 rivayetleri nakledilmiştir.

Özellikle son birkaç rivayet Hz. Ali'ye muhabbeti ile tanınan Ebû Zer üzerinden bir uydurulan rivayetlerden oluşmaktadır. Rivâyetlerin metin açısından mevzu oluşları ile isnatlarındaki mecruh raviler de tespit edilmiştir.⁹⁷

3.3. Zühd Anlayışı ve İlgili Rivâyetleri

Ebû Zer'in zühd anlayışı, düştüğü bir fakr-u zaruretten kaynaklanan bir halden çok yaşamının tüm alanlarına şamil bir dünya görüşü ve taviz vermediği bilinçli bir tercihi idi. Bu bilinç, hayatı boyunca sade bir yaşamla beraber hesabını veremeyeceği yükün altına girmemek şeklinde tezahür etmiştir. Yol kesme talan ve ile nam salmış bir eşkiyanın iman ile yaşadığı bu hızlı dönüşüm onu yakın çevresini üzecek kadar sosyal adalete vurgu yapan bir hassasiyet içerisine sokacaktır. İbadetlerdeki sebatı, dünyaya meyletmemesi, sıkıntılara karşı güçlü duruşu, onu Hz. Peygamber'in "yeryüzünde, Ebû Zer kadar Meryem oğluna benzeyen ve onun kadar doğru sözlü bir kimse yoktur." övgüsüne mazhar kılmıştır.⁹⁸ Hz. Ömer'in bu güzel benzetmeye imrenerek biz de *Onu böyle mi kabul*

yaptığını söyler. Yine sennetteki Muhammed b. Abdullah İbn Maîn tarafından " ليس بشيء" kabul edilir.

⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzuat*.1/344.

⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzuat*.1/389.

⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzuat*.1/14.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsneddeki ilgili rivâyetler ile ilgili değerlendirmeler*, (thk. Şuayb Arnavût)

⁹⁸İbn Nuaym A'meş kanalıyla gelen rivâyetin garip olduğunu ve Bısr'ın Şerik'ten aldığı rivâyette de yalnız kaldığını belirtir. Ebû Nuaym Ahmed b Abdullah b İshak İsfahani, *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya.*, 4/172.

edelim? demekten kendini alıkoyamaması⁹⁹ onun sahâbe içerisindeki mümtaz yerine de işaret etmektedir. Hz. Peygamber, onu tavsif ettiği başka bir yerde “kendisine denk kırk kişiden birinin de Ebû Zer olduğunu” belirtmiştir.¹⁰⁰ Tüm bunlar Ebû Zer’in Hz. Peygamber’e “dostum”¹⁰¹ demesinin bizatihi kendi yakıştırmasından ibaret olmadığını göstermektedir.

Bu övgüler ile Hz. Peygamber’in onun yöneticilik talebini uygun görmediği bilinmektedir.¹⁰² Rivayete göre Hz. Peygamber; “*Ey Ebû Zer, yöneticilik bir emanettir, kıyamet gününde onu hakkıyla yerine getirenler hariç, bir rezillik ve nedamettir*”¹⁰³ demiştir. Bununla beraber İbn Hişâm Ebû Zer veya Hz. Osman’ın Zatûrrikâ gazvesine çıkan Hz. Peygamber tarafından Medine’de vekil bırakıldığını bildirir.¹⁰⁴ Muhammed Hamidullah da Ebû Zer’in birçok defa sefere çıkan Hz. Peygamber tarafından Medine’de yönetici olarak bırakıldığı bilgisini aktarmaktadır.¹⁰⁵ Yine onun 7’si ensârdan 7 tanesi muhacirlerden oluşan “Nukebâ” diye isimlendirilen meclisin içerisinde yer aldığı nakledilmektedir.¹⁰⁶ Tarihsel bilgiler Ebû Zer’in yönetici olarak görevlendirildiğini göstermektedir. Rivayette ise Hz. Pey-

⁹⁹ Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi Tirmizi, *Sünen* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 175M.S.), 669.

¹⁰⁰ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Alî b Muhammed İbn Hacer Askalânî, *el-Metâlibü’l-Âliye bi-Zevâidi’l-Mesânidi’s-Semâniye* (:, ts.), 16/497.

¹⁰¹ Buhârî, Zekât 24.

¹⁰² Yaşar Nuri Öztürk, *Emevi Dnciliğine Karşı Mucadelenin öncüsü Ebu Zer* (İstanbul: Yeni Boyut, 2016).

¹⁰³ Ebu Yusuf Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî, *el-Âsâr* (Darül Kütübü’l İlmiyye, ts.), 1/213.

¹⁰⁴ Ebû Muhammed Cemaeddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü’n-Nebevî* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 2/203.

¹⁰⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam peygamberi: hayatı ve faaliyeti* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1993), 1/437.

¹⁰⁶ Muhammed Hayr Kurd Ali, *el-İslâmü ve Hadâretü’l Arabiyye* (Müessesetü’l Hindâvî, 2019), 411.

gamberin Ebû Zer'in yöneticiliği talep etmemesini istemektedir. Muhtemelen onun talebinin dışında çeşitli görevlere getirildiği ancak yöneticilik talebi kendinden gelince Hz. Peygamber'de karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in "Kıyamette kendisine en yakın zümrenin kendisi sağ iken bıraktığı hal üzere karşısına çıkacak kişiler olduğunu" sözünü hatırlatarak ganimetlerle zenginleşen birçok kişinin dünya malını bir amaç haline getirmekle yozlaştığını, kendisinin bundan etkilenmeyen kimselerin başında geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁷

Ebû Zer'in daha önce değindiğimiz yaşadığı problemlere sebep olan dayatmacı yaklaşımı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dayatmalarına "Kardeşim nasılsın"? diyerek sarılmak isteyen Ebû Mûsâ el-Eş'ar'yi (ö.42/662) çıkararak "kardeşliğimiz, senin vali oluşunla bitmiştir" demesi,¹⁰⁸ yine bir ev inşa etmiş olan Ebû'd-Derdâ'ya o evi insanların emeğini sömürerek yaptığını söylemesi,¹⁰⁹ Ebû Hüreyre'ye "sen de binalar dikeyor musun?" diye sorup "Hayır" cevabı alması üzerine "İşte gerçek kardeşim sensin."¹¹⁰ Demesi, misal verilebilir. Bu tutumu zühd anlayışıyla beraber, devrin yönetim anlayışının oluşturduğu ekonomik sisteme kendisi gibi tepki göstermeyen yakın dostlarına bir serzenşi şeklinde değerlendirilebilir.

3.4. Gayb ile İlgili Rivâyetleri

Bu başlık altında Ebû Zer'den nakledilen gayb-i bilgileri ihtiva eden rivayetlere temas edeceğiz. Genellikle bu meyandaki rivâyet-

¹⁰⁷ Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b Ebî Bekr b Süleyman Heysemi, *Mecmaü'l-Bahreyn fi Zevaidi'l-Mu'cemeyn.*, thk. Hisamettin el-Kudsi (Kahire: Riyad: Mektebetü'r-Kuds, 1994), 9/326.

¹⁰⁸ Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ.*, 4/239.

¹⁰⁹ Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra.*, 4/230.

¹¹⁰ Ebû Nuaym Ahmed b Abdullah b İshak İsfahani, *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya.* 1/162.

lerin melâhim ve fiten bahislerinde yer almaktadır. “*bana arz olundu*” lafzıyla başlayan rivayetlerde geçen bilgilerin Hz. Peygamber’e nasıl malum olduğu ile ilgili yapılan değerlendirmelerde gâyb bilgisinin ya doğrudan vahiy, miraç gibi özel bir kabul ile uyku ve uyanıklık hali veya mahiyetini bilemediğimiz hallerden herhangi biri ile ulaştığı kabul edilmektedir.¹¹¹ Bu kalıpla nakledilen rivâyetlerin sıhhati, başka senedlerle aynı anlam içeriğine sahip daha net kalıplar kullanılan rivâyetlere bakılarak test edilebilmektedir.¹¹² Rivâyetlerde Hz. Peygamber’in “*bana arz edildi.*” dediği durumlar genellikle namazda esnasında olmak gibi belirgin hallerdir.¹¹³ Bir kısmı uyku ile uyanıklık arası veya namazda iken müşahede ile bazen de sadece Hz. Peygamber’in görebileceği görüntüler şeklinde de arz olunmuştur.¹¹⁴ Bu içeriğe sahip rivayetlerin taşıdığı önemli problem bu rivayetlerin daha sonra meydana gelen siyasal olayların bir ürünü olma endişesidir. Özellikle Emevi yönetiminin oluşturmaya çalıştığı kader anlayışı kendi yönetimlerine tepkide bulunan kişilerden mervi birçok rivayetin sıhhatini tartışmalı hale sokmaktadır. Biz burada Ebû Zer ile ilgili taban tabana zıt iki farklı telakkinin onun dili ile oluşturulmuş olma ihtimalini irdelemek istiyoruz. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde geçen bir rivayette “*Hz. Peygamber elini dizlerine koyarak Ebû Zer’e ‘Allah seni affetsin! diyerek bunu üç defa tekrarladı. Siyah bir kölenin hükmünde olsan bile seni sürdükleri yere gitmekten çekinme...*”¹¹⁵

Abdullah b. Sâmit kanalıyla Ebû Zer’den gelen başka bir rivâyette ise: “*...Acı da olsa doğruyu söylemeyi, kınayıcıların kınamasın-*

¹¹¹ Selçuk Coşkun, “‘Bana Arz Olundu’ Kalıbıyla Rivayet Edilen Hadisler ve Anlamları”, *AÜİFD* 29 (2008), 68.

¹¹² Coşkun, “‘Bana Arz Olundu’ Kalıbıyla Rivayet Edilen Hadisler ve Anlamları”, 62.

¹¹³ Coşkun, “‘Bana Arz Olundu’ Kalıbıyla Rivayet Edilen Hadisler ve Anlamları”, 66.

¹¹⁴ Coşkun, “‘Bana Arz Olundu’ Kalıbıyla Rivayet Edilen Hadisler ve Anlamları”, 68.

¹¹⁵ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/217.

dan korkmamayı..."¹¹⁶ "Resulullah ayrıca bize ma'rufu emretmek, münkerden sakındırmak ve insanlara sünneti ulaştırmak konusunda sıkı davranmamızı emretti."¹¹⁷ Kendisine Hz. Ömer'in hadis rivâyeti konusundaki hassasiyeti hatırlatılınca; "boynuma hançer koyulsa bile Hz. Peygamber'den duyduğum bir şeyi söylemekten imtina etmeyeceğim" demiştir. Sürgün edilmesine sebep olan olaylara baktığımızda¹¹⁸ inandığı değerleri açıklayıp benimsetme konusundaki ısrarından dolayı bu musibeti yaşadığı düşünüldüğünde ilk rivayetin sıhhati-ni metin açısından tartışmalı hale sokmaktadır.

İlk rivayette yöneticiye her halükârda itaat Hz. Peygamber'in dilinden verilirken, ikinci rivâyette acıda olsa gerçeği söylemeyi ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamayı tavsiye etmektedir. Bu iki rivayet arasındaki tenakuzu gidermek için ya Hz. Peygamber'in iki farklı Ebû Zer telakkisi oluşturduğu -ki bu muhal bir şeydir- ya da bu rivayetlerden birinin dönemin siyasal ortamının etkisine maruz kaldığını kabul etmemiz gerekecektir. Kur'ân ve sünnetin anlaşılmasında bütüncül bir bakış açısının önemi ne kadar büyük ise sünnetin aktarıcısı bir sahâbenin gerek yaşamı gerek fikirlerinin karmaşıklık ve çelişkiden uzak bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Ebû Zerden özellikle şahsı ile ilgili gelen rivayetlerin söz konusu çelişkiden ari olduğunu söylemek mümkün değildir.

Yine Ebû Zer'in zahitliğine örnek olarak gösterilen aşağıdaki rivayet onun genel profiline aykırı bir durum arz etmektedir. Hayvanlarını otlatırken yanına yanından bir grup insan geçer biri: "hanginiz onun saçından bir kıl koparabilir" diye sorar. Arkadaşı: Ben der ve Ebû Zer'in saçını çeker. O anda ayakta olan Ebû Zer, oturur,

¹¹⁶ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/40.

¹¹⁷ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/364.

¹¹⁸ Buhârî, *Tefsirü'l-Kur'ân* 65.

daha sonra uzanır. Ona niye böyle yaptığı sorulunca; Hz. Peygamberin kendilerine: *“Herhangi biriniz kızgınlık anında ayakta ise(kızgınlığının geçmesi için) otursun eğer kızgınlığı geçerse uzansın.”* dediğini nakleder.¹¹⁹ Bu şekilde haksızlığa karşı tepkisizlik hali salık veren rivayetler sadece Ebû Zer’den aktarılmış değildir. Hz. Peygamberin Huzeyfe’ye tavsiyelerini içeren bir rivayette: *“benden sonra öyle yöneticiler gelecek ki, benim rehberliğimde yürümeyecekler, benim yolumu izlemeyecekler onların içinde insan görünümlü fakat kalpleri şeytanların kalbi gibi olan bazıları olacaktır.”*¹²⁰ Rivayetin devamında Huzeyfe’nin bunlarla karşılaştığımda ne yapayım sorusuna Hz. Peygamber’in tavsiyesi, kişi dövülse de malı elinden alınsa da yöneticiyi dinleyip itaat etmesidir. Bu rivayet ile Ebû Zer’den gelen zalim yöneticiye karşı duruşun mahiyeti Kur’ân ve sünnetin ilkele-ri ile bağdaşmadığı gibi genel olarak sahâbede de bu hali görmek mümkün değildir.¹²¹

3.5. İbadetlerle İlgili Rivâyetleri

Ebû Zer’den nakledilen rivâyetlerin büyük bir kısmı namaz ile ilgili çeşitli hususları barındırır. Konuya bakışını bir iki rivâyeti üzerinden yapacağımız bir değerlendirme ile anlamaya çalışacağız. Bununla beraber rivâyetlerinde namaz ile ilgili hangi hususlara vurgu yapıldığını görme imkânı bulacağız.

Rivâyete göre Hz. Peygamber Ebû Zer’in dizine vurarak, *“Namazı geciktiren bir fırka ile karşılaşırsan ne yaparsın? Namazını ilk vaktinde kıl, sonra onlarla beraber de kıl. Eğer namaza kalktıklarında mescitte isen onlara tabi ol.”*¹²² İbn Mes’ûd *“Namazın vakti haccın vakti*

¹¹⁹ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/305.

¹²⁰ Müslim, *İmare* 52,

¹²¹ Erul, *Sahabenin sünnet anlayışı.*, XV, 494 s./121.

¹²² Hanbel, *el-Müsned.*, 1/182.

gibi bellidir” diyerek namazın farziyyetini belirten ayet-i kerîme’nin, vakti, ilk girilen an olarak belirlediğini, İbn Abbâs ve Mücâhid موقوفنا ifadesindeki kastın farziyetten ibaret olduğunu söylemektedirler.¹²³ Bağdâdî Ümeyyoğullarının yöneticilerinin namazı geciktirmeyi alışkanlık haline getirmedeğini;¹²⁴ Aynı şekilde İbn Ömer’in, sabah namazını geciktirmesi üzerine Haccâc (ö.95/714) eleştirmesine rağmen namazda ona tâbi olduğu; İbn Mes’ûd’un, Hz. Osman döneminde namazı geciktiren emirlere tâbi olduğu; yine İbn Mes’ûd’un (ö.32/652) Kûfe’de arada bir namazı geciktiren Velid b. Ukbe’ye (ö. 61/680) tâbi olduğu nakledilmektedir.¹²⁵

Ebû Zer’in namazı geciktiren emirlerin bu uygulamasını tasvip etmediği ancak çeşitli gerekçelerle cemaate tabi olmaya devam ettiği anlaşılmamaktadır. Namazı geciktirmeleri karşısındaki memnuniyetsizliği ile beraber Emevi yöneticilerinin bu uygulaması ile ilgili vaziyeti kurtarmaya yönelik bilgiler de yine onun dilinden aktarılmış olmaktadır.

Hadis değerlendirmelerinde sıkça söz konusu olan, önünde bir sütre olmadan namaz kılanın önünden kadın, siyah köpek veya merkebin geçmesi namazın îadesini gerektireceği ile ilgili rivayeti nakleden Ebû Zer’e “*siyah köpeğin kırmızıdan farkı nedir?*” diye sorulduğunda O da Resulallah’a aynı şeyi sorduğunu “*O şeytandır*” dediğini rivâyet etmiştir.¹²⁶ Ancak rivayetle ilgili sahâbeden başlamak üzere çekinceler belirtilmiş özellikle Hz. Aişe’nin tepkisi as-

¹²³ Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b Ahmed İbn Receb, *Fethü'l-Bari Şerhi Sahih-i Buhârî*. (Medine: Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, 1996), 4/163.

¹²⁴ Receb, *Fethü'l-Bari Şerhi Sahih-i Buhârî*, 4/162.

¹²⁵ Receb, *Fethü'l-Bari Şerhi Sahih-i Buhârî*, 4/164.

¹²⁶ Ebû Bekr Abdürrezzâk b Hemmam Abdürrezzâk es-San'ani, *el-Musamef* (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1982), 2/26.

habın kendi içerisinde rivâyetleri tashih etmelerine örnek olarak gösterilmektedir. Aynı şekilde Hz. Ali, Urve b. Zübeyr (ö.94/713), İbn Müseyyed (ö.94/713), Süfyân Sevrî (ö.161/778) İmâm-ı Şafîî (ö.204/820) ve Ashâbü'r-Rey'in de görüşü namazın söz konusu hallerin herhangi biri ile bozulmayacağı şeklindedir.¹²⁷

Ebû Zer'den nakledilen rivayetlerde Namaz ile ilgili ayrıca aşağıdaki hususlara dikkat çekilmektedir. “İnsanlar için ilk yapılan mescidin kırk yıllık aralıklarla Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ olduğu, vakti geldiğinde yeryüzünün tamamının mescid olduğu,¹²⁸ unutulurak kılınmayan namazın hatırlandığında hemen kılınması,¹²⁹ namaza çağrıldığı zaman koşuşturmadan, yetişilen rekâtların kılınıp namazın sonunda tamamlanması namaz esnasında secde yerinin temizlenmemesi gerektiği,¹³⁰¹³¹ namazı vaktinde kılınmayan yöneticilerle karşılaşıldığında namazı vaktinde kılmayı onlarla kılınanı nafîle kabul etmeyi¹³², insan ve cin şeytanlarından Allah'a sığınmayı,¹³³ gecenin yarısında veya gecenin son yarısı kılınan namazın en faziletli gece namazı olduğu,¹³⁴ Sadece Allah rızası için kılınan namazın kulun günahlarının ağacın yapraklarını dökmesi gibi döküldüğü,¹³⁵ namazın dinin direği olduğu, öğle vakti şiddetli sıcaklıkta namazı ertelemenin ruhsat olduğu,”¹³⁶ rivâyet edilmiştir.

¹²⁷ Ebû Süleyman Hamd b Muhammed b İbrâhim Hattabi, *Mealimü's-Sünen = Şerhu Süneni Ebî Davud.* (:, ts.), 1. c. 1-2. c. (328, 348 s.)/191.

¹²⁸ Ebû Davud Süleyman b Davud b Carud Farisi Tayalisi, *Müsned* (Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, 1985), 455 s./370.

¹²⁹ İbn Ebî Şeybe, *Salavât* 4744.

¹³⁰ Ebû Bekr Abdullah b Muhammed b İbrâhim İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-asar.* (Beyrut: Dârü't-Tac, 1989), 6. c. (576 s.)/4744.

¹³¹ İbn Ebû Şeybe, *Salavât.* s. 169.

¹³² Hanbel, *el-Müsned.*, 35/330.

¹³³ Nesâî, *İsti'âze* 46

¹³⁴ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/438.

¹³⁵ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/441.

¹³⁶ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/261.

Yine rivâyetlerde “İkinci namazının ardından herhangi bir namazın kılınamayacağı...¹³⁷ Namazı bilerek terk eden kimsenin üzerinden Allah’ın korumasının kalktığı...¹³⁸Tahiyyetü-l Mescidin iki rekât namaz ile olduğu...¹³⁹ Tüm yeryüzününün temiz bir mescit olduğu, vakit girilen her yerde su veya teyemmüm ile namaz kılınabileceği...¹⁴⁰ Namazın Allah katından müminler için indirilen en hayırlı şey olduğu...¹⁴¹ Ebû Zer’in kıyamu hafif, buna karşılık rükû ve secdeyi uzun tuttuğu, Allah rızası için yapılan her bir rükû veya secdenin kulun günahlarını affettirip derecesini yükselttiği...¹⁴²Resulullah’ın Kâbe’yi tavafa Hacerü-l esved’i selamlamaya başlayıp ardından makamın arkasında iki rekât namaz kıldığı...¹⁴³144 Kişi namazda iken Allah’ın rahmetiyle kuşatıldığını bunun için namazda esnasında secde yerini temizlemekle uğraşmaması gerektiği...¹⁴⁵ İçki içenin kırk gün boyunca namazı kabul edilmeyeceği, tövbe ederse Allah’ın onu affedeceği, tekrar günaha dönerse Allah’ın ona (ahirette) ateşli bir içecek içirmesi kesin olacağı...¹⁴⁶ Ashaptan hiç kimsenin Hz. Peygamber kadar ibadet etmeye muktedir olamayacağı...¹⁴⁷Kul namazda iken yüzünü

¹³⁷ Ebû Abdullah Muhammed b İshak b el-Abbas Fakihî, *Ahbâru Mekke fi Kadimi’d-Dehr ve Hadisihi.*, thk. Abdulmelik Abdulheys (Beyrut: Darûl Hadârî, 1414), 1/255.

¹³⁸ *Ta’zîmu kadri’s-salât.*, thk. Ebu Abdullah Muhammed b Nasr b Yahya Mervezi - Abdurrahman Fervâî (Medine: Mektebetü’l Dâr, 1406), 2/288.

¹³⁹ Ebu Avane Ya’kub b İshak b İbrâhim Ebu Avane İsferyîni, *el-Müsnedü’s-sahihü’l-muharrec ala Sahihî Müslim.*, thk. Eymen Arif ed-Dımeşki (Beyrut: Darûl Ma’rife, 1998), 2/310.

¹⁴⁰ İsferyânî, *el-Müsnedü’s-Sahihü’l-Muharrec ala Sahihî Müslim.*, 327.

¹⁴¹ Taberânî Ebu’l Kasım Ahmed b. Eyyüb, *Mu’cemü’l Evsat* (Kahire: Darûl Haremeyn, ts.), 5/77. Hakîm, *Müstedrek*, 2/ 310.

¹⁴² Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhaki, *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-asar.* (Karaçi : Câmiatü’l-Dirasatü’l-İslâmiyye, 1991), 4. c. (455 s.)/44.

¹⁴³ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/397.

¹⁴⁴Ebû Dâvûd, *Müsned*, 1/363.

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, *Müsned*, 1/364.

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, *Müsned*, 1/ 382.

¹⁴⁷ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/397.

çevirmedikçe Allah'ın da ondan yüzünü çevirmediği.¹⁴⁸ Bir Müslüman güzel şekilde gusül alarak en güzel elbiselerini giyip Allah'ın ona tanıdığı imkâna göre koku sürünüp ve cuma namazı için hazır olduğunda gereksiz konuşmaktan uzak durup iki kişinin arasını da ayırmamış ise iki cuma arasındaki günahlarının affedileceği.¹⁴⁹ Bir Müslümanın su bulamadığında on yıl boyunca da tertemiz toprak ile abdest almasının mümkün olduğu¹⁵⁰ hususlarına dikkat çekilmiştir.

Yine Ebû Zer aracılığıyla nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber'in ayın 13,14 ve 15. günlerinde oruçlu geçirmeyi salık verdiği ancak buradaki tavsiyenin vucub ifade etmediği, bununla beraber onun bu tavsiyeyi bir emir telakki ettiği görülmektedir.¹⁵¹

Başka bir rivayette Ebû Mersed, Ebû Zer'e "Keşke Hz. Peygamber'e Kadir Gecesi'nin gününü sorsaydın" deyince o da "Kadir gecesinin ramazanın içinde olup olmadığını sordum. Resullullah Onu Ramazan'ın ilk on ve son on günlerinde arayınız" dediği, ardından Resullullah konuşmaya devam ederken onun dalgınlığından faydalanıp "Hangi on gündedir"? Diye sordum. Hz. Peygamber; "Son on günde arayınız, şu andan sonra bana başka bir şey sorma" dedi. Konuşurken tekrar onun dalgınlığından faydalanıp "Üzerinizdeki hakkım hatırına hangi on gündedir." Bunun üzerine Hz. Peygamberin tepkisi dile getiren Ebû Zer: "Onu tanıdığım günden beri bu kadar kızdığımı görmedim." ardından "Son yedi günde arayın ve bundan sonra bana başka bir şey sormayın"¹⁵² demiştir. Bu rivâyette Ebû Zer'in Kur'ân'ın nası ile sabit olan kadir Gecesi'nin sene içindeki vaktini öğrenme ve gelecek nesle müjdeleme konusundaki azmi dikkat çekmektedir.

¹⁴⁸ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/400.

¹⁴⁹ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/426.

¹⁵⁰ Nesâî, *Tehâret* 322.

¹⁵¹ Nesâî, *Kitabü's-Sıyâm* 2422.

¹⁵² Hanbel, *el-Müsned.*, 35/392.

Onun bu şekilde sorduğu sorularla ilgili olarak “Hz. Peygamber’e gökyüzündeki kuş hakkında dahi soru sorduk.”¹⁵³ İfadeleri nakledilmektedir. Şimdide bu soruları ile ilgili rivayetlerine göz atalım.

3.6. Hz. Peygamber’e Yöneltilen Sorularla İlgili Rivâyetleri

Yüce Allah’ın Hz. Âdem’e öğrettiği isimleri mahiyetini meleklerden cevaplamalarını istemesi Kurân-ı Kerim’de Allah’ın peygamberlere yönelttiği soruları, genel olarak, sorana malum olan bir bilgiyi karşı tarafa teyit etme amacı gütmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in sahâbeye soruları, soranın öğrenme isteğinden çok muhatabı zihinsel bir faaliyete sokarak hakikati ortaya çıkarma amacı gütmektedir.

Hz. Peygamber Ebû Zer’e herhangi bir durum ile ilgili “*ne yaparsın?*”¹⁵⁴ mealindeki sorduğu sorularda, ona ileride karşılaşılabileceği durumlara karşı takınması gereken tavrı tavsiye etmiştir.¹⁵⁵ Ebû Zer’in sorularında ise, bazen fikhî bir konunun cevabı aranırken bazen de mutesâbih bir mevzuya merak salınmıştır. “*Rabbini gördün mü?*”¹⁵⁶ Suali ile Ebû Zer’in Hz. Peygamber ile ilgili gaybi bir malumatı öğrenme arzusu görülmektedir. Sahâbe veya tabiînden bazıları Ebû Zer’e, Hz. Peygambere bu soruyu sormuş olabilir düşüncesiyle sorular sormuş, o da; “*Bu soruyu sizin bana sorduğunuz gibi ben de Hz. Peygamber’e sormuştum. O da bana şöyle cevap verdi*”¹⁵⁷ demiştir. Yalnız olduğu bir anda Hz. Peygambere

¹⁵³ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/290.

¹⁵⁴ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/568.

¹⁵⁵ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/218.

¹⁵⁶ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/420.

¹⁵⁷ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/290.

yaklaşarak bir şeyler sorma yada soruya muhatap olma şeklinde gerçekleşen durumların Ebû Zer'in rivayetlerinde sıkça yaşanan bir durumdur.¹⁵⁸ Kanaatimizce Hz. Peygamberin onun kişiliğini şekillendirme amacı güden bu soruları Ebû Zer'in çalan çırpın bir bedeviden Peygamber'in methettiği bir karakter sahibi olmasını sağlamıştır. Yaşadığı zühd hayatının yanında Müslümanların ileride mahkûm olacağı aşırı mal ve mülk bağlılığına, sesli, bazen de sınırı aşan müdahalesinde nebev-i terbiyenin izleri inkâr edilemez.

Hz. Peygamberin sorusu ile başlayan bir rivayette ise “Güneş battığında nereye gider bilir misin? Ebû Zer Allah ve resulü daha iyi bilir dedim, bunun üzerine: güneş secde etmek için ta arşın altına gider. İzin ister de ona izin verilir”¹⁵⁹ buyurulmaktadır. Kesin ilmi verilerle çatıştığı iddiasıyla metni eleştirilen rivayet için şarihlerden Aynî, güneşin arşın altına akıp gitmesinin ve orada secde etmesini zahiri manasıyla algılamıştır. İbn-i Hacer ise güneşin secdesinden kasıt onu yöneten meleklerin secdesidir demektedir.¹⁶⁰ Günümüz araştırmacılarından Yavuz Köktaş Güneşin secde etmesiyle mecazen boyun eğdiği veya Hz. Peygamberin mevcut dönemin astronomi bilgisini kullanarak onun da diğer varlıklar gibi Allah’a boyun eğdiği kastedilmiş olabileceği yorumunda bulunmaktadır.¹⁶¹ Allah’ın yarattığı canlı cansız varlıkların kendi dilleri ile ibadet ve zikirlerinin farklı oluşu düşünüldüğünde güneşin secdesinin onun insanlığın hizmetine musahhar edilmesi bu görevini ifasının secde ile ifade edilmesi ve secdesinin arşın altında olmasının bu görevinin dünyaya sağladığı fayda yönüne işaret ettiği düşünülebilir.

¹⁵⁸ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/244.

¹⁵⁹ Buhârî, *Bed’u’l –Halk*, 4.

¹⁶⁰ İbn Hacer, *Feth*, 10/502,

¹⁶¹ Yavuz Köktaş, “Mevdudî’nin Hadîsle İlgili Görüşleri Ve Hadîs Tahlilleri Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (15 Aralık 2003), 91.

3.7.“Rü’yetullah” ile İlgili Rivâyetleri

Ebû Zer’in ileride itikâdî tartışmalara konu olacak birçok konuda merakını gizleyemediği görülmektedir. Rü’yetullah ile ilgili bir rivayette Ebû Zer: “Hz. Peygamber’e Rabbini gördün mü? diye sordum. Onu bir nur şeklinde gördüm, diye cevap verdi”¹⁶² demektedir. Abdullah b. Şakîk’ten gelen rivâyetinde de Ebû Zer’e “Eğer Hz. Peygamber’i görseydim kesinlikle ona soracağım bir şey vardı” demiştir. Ebû Zer de ona: Nedir o? deyince “Rabbini görüp görmediğini” soracağını söyler. Ebû Zer bunu ona sorduğunu, kendisine “O bir nurdur, nasıl göreyim.”¹⁶³ Dediğini ifade etmiştir. Konu ile ilgili yapılan değerlendirmelere göz atmak rivâyetin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Yüce Allah’ın dünyada veya ahirette görülmesi anlamına gelen rü’yetullah sahâbe döneminden itibaren tartışılmaya başlanmış süreç içerisinde kelâmî bir probleme dönüşmüştür. Sahâbe içerisinde tartışmanın başlangıcı Miraç dönüşü müşriklerin Hz. Peygamber’e “Rabbini gördün mü?” sorusu ile olmuştur. Genel olarak konu ile ilgili değerlendirmelerde Ehl-i Sünnet rü’yetullahın mümkün olduğunu iddia ederken Mutezile ve İbâdiyye bunun mümkün olmadığını bu iddianın teçsime götürdüğünü ifade etmişlerdir.¹⁶⁴ rü’yetullahın dünya hayatı için mümkün olup olmadığı konusunda da görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵ Hz. Musa’nın Allah’ı (cc) görme talebinin “sen beni asla göremezsin.” Şeklinde karşılanmasını delil gösteren Mutezile peygamberlerin dahi

¹⁶² Müslîm, *Kitabu’l İman*,78.

¹⁶³ Müslîm, *Kitabu’l İman*,78.

¹⁶⁴ Temel Yeşilyurt, “Rü’yetullah”, *DİA* (İstanbul, ts.), 35/314.Ahmet Özdemir, *İbâdiyye’nin Ana Hadis Kaynağı Rebi’ b. Habîb’in Müsned’i*. (Mardin: Şırnak Üniversitesi, 2018), XIII, 441 s./314.

¹⁶⁵ Yeşilyurt, “Rü’yetullah”, 35/314.

bu dünyada Allah'ı görmesi mümkün olmadığını söylerken Müşebbihe ve bazı ehl-i tasavvuf keşf ilham ve riyazat gibi hallerle rû'yetullahın bu dünyada peygamber dışındakiler için de muhal olmadığını iddia edecek kadar aşırıya kaçmışlardır.¹⁶⁶ Ehl-i Sünnetin görüşü Allah'ı bu dünyada görülmesini peygamberlere has kılarken ahirette de yine Allah'tan bir lütûf olarak bütün müminler içinde gerçekleşeceği yönündedir.¹⁶⁷ Hz. Ayşe Hz. Peygamberin rabbini dünyada görmesi iddiasını red ederken¹⁶⁸ Ebû Zer ve İbn Abbâs, Zühri (Ö.124/742) gibi sahâbe ve tâbiînin ileri gelenleri ile İbn Huzeyme, Kadı İyâz (ö.544/1149) Nevevî (ö.666/1277) gibi selef alimleri Miraç esnasında rû'yetullah'ın gerçekleştiğini iddia etmişlerdir.¹⁶⁹ Mutezilî âlimler *Gözler O'nu idrak edemez, O ise tüm gözleri idrak eder.*¹⁷⁰ Ayetine dayanarak yüce Allah'ın her şeyi görmesinin dünya ve ahirete şamil olduğunu, buna karşın insanın Allah (cc)'ı görmesinin ise hem dünyada hem ahirette muhal olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁷¹ Hz. Aişe'den rivayet edilen "*Her kim Muhammed Rabbini gördüğünü iddia ederse Allah'a büyük bir iftira atmıştır...*"¹⁷²

¹⁶⁶ Yeşilyurt, "Rû'yetullah", 35/314.

¹⁶⁷ el-Eş'arî Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâil b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Basrî, *el-İbâne*, thk. Mahmud Hüseyin (Kahire: Darûl Ensâr, 1974), 35. Maturidî Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-es-Semerkindî - Fethullah Halif, *Kitabu't-Tevhid* (Darûl Camiatü'-Misriyye, ts.), 1/79. *er-Red Ale'Zenâdika v'el Cehmiyye*, thk. Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed Şeybani Ahmed b Hanbel, ts., 1/132.

¹⁶⁸ Buhâri, "*Tevhid*"4.

¹⁶⁹ Yeşilyurt, "Rû'yetullah", 35/314.

¹⁷⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş tefsiri*. Şuarâ, 6/103.

¹⁷¹ Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâil b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Basrî, *el-İbâne*, 1/55.

¹⁷² Rû'yetullah ile ilgili kanaatler günümüzde çeşitli çalışmalar ile devam etmekte olup konunun farklı perspektiflerden yapılan değerlendirmeleri için bkz. Nurullah Agitoğlu, "Halku'l-Kur'an ve Rû'yetullah Konuları Bağlamında İbnü'l-Mülakkin'in Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yaklaşımı", (ts.), 100.122.Kılıç Aslan Mavîl, "Bir Mutezile--Mâturidiyye Tartışması - Rû'yetullah-" 14/2 (2014), 449.478 Mehmet Sit Uzun-

Aynı şekilde İbâdi Rebi' b. Habîb (ö.182/796) rivayeti eserine alarak rü'yetin dünya ve ahirette olamayacağını yönündeki tercihini belirtmiştir.¹⁷³ Rabi' Allah'ın sıfatlarını ile ilgili nasları mecaza hamlederek teşbih ve tecsim ifadesi olacak her türlü düşünceden uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁴

3.8. Müjde Veren Rivayetleri

Hz. Peygamber'in Müslümanların akidelerini güçlendirmek, onları ibadete teşvik etmek için dünya ve ahirette Allah tarafından kendilerine verilecek nimetleri müjdelediği sözleri hadis külliyyatında önemli bir yekûn tutar. Bu içeriğe sahip rivayetler Ebû Zer'in nakilleri arasında da bulunmaktadır. Biz burada o rivayetlerden ihtilaf konusu olan bir tanesine değineceğiz.

Hz. Peygamber "*Rabbinin, ümmetinden Allah'a iman eden ve ona ortak koşmayan kimsenin cennete kavuşacağına dair müjde verildiğini*" buyurunca Ebû Zer: *zina eder ve hırsızlık yapmış olsa da mı?* diye sormuş, Hz. Peygamber: *Evet zina etse ve hırsızlık yapmış olsa da demıştır.*¹⁷⁵ Günahkâr olmakla beraber iman üzerine ölen kimsenin durumu ile ilgili sahâbenin takındığı tavır, Ebû Zer'in yaptığı gibi Hz. Peygamber'e '*Şunları, şunları yapsa da mı?*' şeklinde hayretlerini dile getirmek ve iyice anlamaya çalışmak olmuştur. Konu ile ilgili Ebû Hûreyre'den nakledilen rivayette: "*Allah'a ve Peygamber'e iman eden namazını edâ eden farz orucu tutan ve Allah için cihat eden kimselerin cennete gireceklerinin*" müjdesini veren Hz. Peygamber'e sahâbe,

dağ, "XIX Asır Hindistan Alimi Sıddık Hasan HAN'ın Allah'ın Haberi Sıfatları İle İlgili Görüşleri", *Elazığ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 19-1 (2014), 125-145

¹⁷³ Ahmet Özdemir, *İbâdiyye'nin ana hadis kaynağı Rebi' b. Habib'in Müsnedi* (Şırnak Üniversitesi,2018), s. 314.

¹⁷⁴ Ahmet Özdemir, "Rabi' b. Habîb'in (öl.175/791) İtikâdi Hadisleri Yorumlama Biçimi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 84 (2021), 347-363.

¹⁷⁵ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/326.

“Bunu diğer insanlara söyleyelim mi?” diye sorduklarında Hz. Peygamber sözlerine cennet tasvirleri ile devam ederek bir nevi onay vermiştir.¹⁷⁶ Her iki rivâyette de Hz. Ömer gibi sahâbeden bazılarının endişesi bu müjdeyi duyanların cenneti garanti görüp ibadetlerde tembel davranacakları ve amel-iman dengesinin kaybolacağından kaynaklanmaktadır.¹⁷⁷ Müjde karşısında ynu hayreti yaşayan Ebû Zer’e Hz. Peygamber’in “*Ebû Zer’in burnu yerde sürtünse de,*” şeklinde kesin bir cevap vermesi, rivayetin tüm Müslümanlara aktarılmasında bir sakıncanın olmadığını göstermektedir. Esasında bir rivayetin gizlenecek olması gerek sahâbe gerek sonradan gelen tabakalar için söz konusu olmadığı gibi hadislerle iştiğalin temel gayesiyle de çelişmektedir.

Nevevî, Müslim’in şerhinde söz konusu rivâyeti izah ederken hadisi doğru anlamada dil faktörüne vurgu yaparak lafzi yaklaşımın oluşturduğu bir probleme dikkat çekmektedir; Ona göre لا مال الا بال *“deveden başka mülk yoktur”* derken devenin mülk içindeki ehemmiyetine vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde لا اله الا الله denildiğinde Allah’ın tek bir ilah olarak kabul edilmesi olmazsa olmaz bir durum olup, tevhid dışında da kabul edilmesi gereken iman esaslarının nefyinin söz konusu olmadığını şeklinde anlaşılmalıdır.¹⁷⁸ Bu değerlendirmeye kanıt olabilecek başka bir rivayette zina cürmünü itiraf eden bir sahâbinin cezasını çekmek için yaptığı ısrar üzerine recmedildikten sonraki hali anlatılmaktadır; Hz. Peygamber’in mahzûn bir lisan-ı hal ile Ebû Zer’e *Arkadaşımızın affedildiğini ve cennetle mükâfatlandırıldığını biliyor musun?*¹⁷⁹ dediği aktarılmaktadır. Bu delillerden sonra büyük günah sahibinin tövbesinin,

¹⁷⁶ Buhârî, *Hudûd* 48.

¹⁷⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2017), 391 s./129.

¹⁷⁸ Hanbel, *el-Müsned.*, 12/271.

¹⁷⁹ Hanbel, *el-Müsned.*, 35/439.

dünyadaki akıbetini yaşadıkdan sonra kabul edileceğini göstermektedir.

3.9. Kudsî Hadis Rivâyetleri

Kelime olarak Kudsî Hadis terkibi içerisindeki kutsiyet kavramı Allah'a (c.c) izafe edildiği, hadis sözcüğü ise Hz. Peygamberden nakledilmiş olması itibariyle yapılmış bir isimlendirmedir.¹⁸⁰ Terim olarak ise Hz. Peygamber'e vahyin geliş yollarından herhangi biri ile iletdikten sonra onun da kendine has ifadelerle *Allah Teâla şöyle buyuruyor*, gibi ifadelerle O'na nispet ettiği, Kur'an vahyi ile herhangi bir alakası ve i'câz vasfı olmayan hadislerdir.¹⁸¹ Kudsî hadislerin kaynağı ile ilgili değerlendirmelerde ehl-i hadisın genel kanaati vahyi, *metlûv*" ve *gayr-ı metlûv* şeklinde iki kısma ayrıarak¹⁸² kudsî hadisleri *gavr-ı metlûv* vahiy olarak kabulü yönündedir. Hz. Peygamber'in tasarruflarının vahyin kontrolü altında olduğu düşünüldüğünde, Rabbinden uyarılar alması ve kendisine gaybî bilgilerin verilmesi mümkündür. Tercihleri ile amel eden ve yapıp ettiklerinden sorumlu biri olmakla beraber Yüce Allah'ın kıyamete kadar tüm insanlığa "*üsve-i hasene*" olarak seçtiği bir şahsiyetten sadır olacak bazı kusurlu davranışları yapıldığı şekliyle bırakması mümkün değildir. Hangi yollarla olursa olsun Cebrail vahyinin dışında yapılan bu telkin ve bilgilendirmeler sayesinde vahyin genel ilkeleriyle bağdaşmayacak davranışların kalıplaşmasının önüne sed çekilmiş olmaktadır. Bu durum aynı zamanda vahiy dışı iletişimin inkâr edilemeyecek bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Hicri VI. yüzyıla kadar nebevi hadislerle aynı katego-

¹⁸⁰ Yılmaz Hayati, "Hadis İlminde Kudsî Hadisler ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1996), 169.

¹⁸¹ Hayati, "Hadis İlminde Kudsî Hadisler ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar", 170.

¹⁸² Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1985), 508 s./448.

ride değerlendirilen kudsî hadislerin tümünün, vahiy kaynaklı oluşunu kabul etmeyenler de bulunmaktadır.¹⁸³ İlham olan kısmın sünnetin, sınırlı bir kısmını oluşturduğu çoğunluğunun Hz. Peygamber'in Kur'ân'a paralel yorumları olup Kur'ân'ın bir tür tefsiri olarak düşünülebileceği iddia edilmektedir.¹⁸⁴ Sahih senedle rivayet edilen Kudsî hadisleri "*Sahihü'l müsned Minel-Ehâdîsi'l Kudsiyye*" de bir araya getiren el-Adâvi, Ebû Zer'den rivâyet edilen dört kuds-i hadis rivâyetini eserine almıştır.¹⁸⁵

Sonuç

Müslüman olmadan önce cahiliyenin bazı kalıplaşmış davranışlarına sahip yaşam biçiminin Ebû Zer'i rahatsız ettiği ve ruhi bir tatmine ulaştırmadığı görülmektedir. Maneviyat eğilimi ve inanma arzusu onun İslam ile şereflenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Cahiliye hayatının aksine kabilesinin büyük bir kısmının hidayetine vesile olmasının yanında Müslüman olduktan sonra sahâbe içerisinde zühdü, takvası ve adaletten ödün vermeyen kişiliğiyle İslam tarihinde *Ebû Zer* karakteri olarak önemli bir yer edinmiştir.

Suffe ashâbı içerisinde Hz. Peygamber'le teşrik-i mesaisini arttırmış ve hadis rivayetinde birçok sahâbenin sahip olamadığı bir avantaj elde etmiştir. Rivayetlerinde ağırlıklı olarak iman, zühd, ibadet, fazailü'l-a'mal, infak, ruyetullah ile alakalı iken Hz. Pey-

¹⁸³ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet -Eletirel Bir Yaklaşım-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 241.

¹⁸⁴ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 245.

¹⁸⁵ Ebû Abdullah Mustafa el-A'dâvî, *Sahihü'l-Müsned Min el-Ehâdîsi el-Kudsiyye*, Darü's-Saâde lî't- Tûrâs, Mısır 1989. *Muhakkak ki kendime ve kullarıma zulmü haram kıldım.* s. 101. Hanbel, *Müsned*,35/ 322. Ateş ehlerinden olup cehennemden en son çıkıp; cennete giren en son kişinin durumunun haber verildiği rivayet, "*Kim bir iyilik yaparsa ona karşılık olarak on kat veya fazlası verilir,*" Müslim, *İman*,74. "*İyiliklerin karşılığı on katıdır veya ondan fazlasıdır kötülüğün karşılığı ise tek bir günahtr...*" Hanbel, *Müsned*,35/ 303.

gamber'in onun şahsında ileride gerçekleşecek durumlarla ilgili uyarıları, tavsiyeleri fiten ve melâhim edebiyatı içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Rivayetlerinin büyük bir kısmının sahih senedlerle ulaştığı, 33 rivayetinin sahihaynde yer aldığı, mürsel rivayetlerinin olmadığı görülmektedir. Onun adına uydurulan haberlerin önemli bir yekûnu Şii iddiaların sarıldığı malzemeden teşekkül etmiştir.

Onun yaşam biçimi, tepkileri, halifelerin çeşitli uygulamalarına verdiği tepkileri Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılığının bir göstergesidir. Sünnete bakışındaki lafzi bakış açısı olayları sathi değerlendirmesine sebep olmuştur. Özellikle infak anlayışındaki tavrı ve mülkiyete bakışının Hz. Peygamber'den sonraki yöneticilerin lüks ve israfına karşı bir tepki olduğu, iddialarının sadece fıkhi pencereden değerlendirilmesi, düşüncelerini mahkûm eden ve onu ötekileştiren bir tavra dönüşebilmektedir. Bize göre mülkiyet anlayışının Hz. Peygamber'in ve sahâbenin çeşitli uygulamalarına ters düşmeyen ideal ahlak anlayışı ile değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber'in "dostum" iltifatına mazhar olmuş olan Ebû Zer'in Hz. Peygamber'den en fazla hadis rivayet eden ilk on beş sahabîden biri olarak hadis külliyyâtında önemli bir yer işgal ettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Agitoğlu**, Nurullah. "Halku'l-Kur'ân ve Rü'yetullah Konuları Bağlamında İbnü'l-Mülakkın'ın Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yaklaşımı", 25.
- Aktaş**, Abdülmeccid Muhammed. *Ebû Zer el-Gıfârî ve Araîhu fi's-Siyase ve'l-İktisad*. Amman : Mektebetü'l-Aksa, 1981.
- es-Sanâni**, Ebû Bekr Abdürrezzâk b Hemmam Abdürrezzâk'. *el-Musannef*. Beyrut : el-Meclisü'l-İlmi, 1982.
- Askalânî**, Ahmed b Ali b Hacer el-. *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*. Beyrut : Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Askalânî**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Alî b Muhammed İbn Hacer. *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*. : ts.

- Ateş**, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş tefsiri*. Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982.
- Aydınlı**, Abdullah. "Ebu Zer el-Gıfârî". *DİA*. 10/266-269. İstanbul, 1994.
- Aydınlı**, Abdullah. *Hadis ıstılahları sözlüğü*. İstanbul : Timaş Yayınları, 1987.
- Beyhâki**, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*. Karacı : Câmîatü'd-Dirasatü'l-İslâmiyye, 1991.
- Bilgiç**, Lokman. *Ebu Zer el-Gıfârî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*. Şırnak, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 2019.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâil b. İbrâhîm el- Cu'fi. *Sahîh*. thk. B.nasr Muhammed Züheyr, 2001.
- Cevad**, Ali. *Tarihül 'Arap Kablel İslam*. Dârü's-Sakiyyi, 2001.
- Coşkun**, Selçuk. "'Bana Arz Olundu' Kalıbıyla Rivayet Edilen Hadisler ve Anlamları". *AÜFD* 29 (2008).
- Cuzekânî**, Ebû Abdullah Hüseyin b İbrâhîm b Hüseyin. *el-Ebatil ve'l-menakir ve's-sihah ve'l-meşahir*. Riyad : Dârü's-Sumay'î, 1994.
- Ebû Nuaym** Ahmed b Abdullah b İshak İsfahani, İsfahani. *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*. Beyrut: Darül Kütübü'l Arabî, 1974.
- Ebû Yûsuf** Ya'küb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, Ebu Yusuf. *el-Âsâr*. Darül Kütübü'l İlmîyye, ts.
- Ebu'l Kasım** Ahmed b. Eyyüb, Taberânî. *Mu'cemü'l Evsat*. Kahire: Darül Haremeyn, ts.
- Ebû'l-Ferec** Cemâluddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî, İbnü'l-Cevzi. *el-Mevzûât*. Medine : Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- Ebû'l-Hasen** Alî b. İsmâil b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Basrî, el-Eş'arî. *el-İbâne*. thk. Mahmud Hüseyin. Kahire: Darül Ensâr, 1974.
- Ece**, Abdurrahman. *Cabir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, ts.
- Erul**, Bünyamin. *Sahabenin sünnet anlayışı*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Fakih**, Muhammed Cevad Al-i. *Ebû Zer el-Gıfârî*. Beyrut : Dârü'l-Fünun, 1980.
- Fakihî**, Ebû Abdullah Muhammed b İshak b el-Abbas. *Ahbâru Mekke fî Kadîmî'd-Dehr ve Hadîsihi*. thk. Abdulmelik Abdulheş. Beyrut: Darül Hadârî, 1414.
- Fiğlalı**, Ethem Ruhi. "Abdullah b. Sebe". C. 1. İstanbul, 1998.
- Hamidullah**, Muhammed. *İslam peygamberi : hayatı ve faaliyeti*. İstanbul : İrfan Yayınevi, 1993.
- Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed Şeybani Ahmed b. *el-Müsned*. Kahire : Dârü'l-Hadis, 1995.
- Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed Şeybani Ahmed b. *er-Red Ale'Zenâdika v'el Cehmîyye*, ts.

- Hattabi**, Ebû Süleyman Hamd b Muhammed b İbrâhim. *Mealimü's-Sünen = Şerhu Süneni Ebî Davud.* ; ts.
- Hayati**, Yılmaz. "Hadis İlminde Kudsî Hadisler ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36.
- Hazm**, Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zahiri İbn. *Esmâü's-Sahâbeti'r-Ruvât ve Ma li-Kulli Vahid Mine'l-Aded.* thk. Abdulhamid Sa'dinî. Kahire: Mektebetü'l Gurebâ, 1992.
- Heysemi**, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b Ebî Bekr b Süleyman. *Mecmaü'l-Bahreyn fi Zevaidi'l-Mu'cemeyn.* thk. Hisamettin el-Kudsi. Kahire: Riyad : Mektebetü'r-Kuds, 1994.
- Hindi**, Alî b Hüsâmiddîn b Abdilmelik b Kadîhân Müttaki. *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl.* Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Hişam**, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn. *es-Siretü'n-Nebevî.* Kahire : Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.
- Humeydi**, Ebû Abdullah Muhammed b Fütuh b Abdullah Mayurki Ezdi. *el-Cem' Beyne's-Sahihayn : el-Buhârî ve Müslîm.* Beyrut : Dâru İbn Hazm, 2002.
- İbn Abdilber**, Ebu Amr b. Yusuf b. Abdullah. *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashâb.* Darü'l Ciyl, 1997.
- İbnü'l-Cevzi**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî. *el-İlletü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye.* Pakistan: İrşâdü'l Hak, 1981.
- İbnü'l-Cevzi**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî. *Telbisü'l İblîs.* Darûl Fikr, 2001.
- İbnü'l-Esir**, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim. *el-Kamil fi't-Tarih.* Beyru: Darûl Kütübî'l Arabî, 1997.
- İbn Mace**, Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini *Sünenu İbn Mace.* Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2009.
- İsferâyânî**, Ebu Avane Ya'kub b İshak b İbrâhim Ebu Avane. *el-Müsnedü's-Sahihü'l-Muharrec ala Sahîhi Müslîm.* thk. Eymen Arif ed-Dimeşki. Beyrut: Darûl Ma'rife, 1998.
- İshak**, Ebû Abdullah Muhammed b İshak b Yesar İbn. *Siretu İbn İshâk.* Darûl Fikr, 1978.
- Kesir**, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn. *el-Bidâye ve'n-nihaye.* Katar : Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2015.
- Kırbaçoğlu**, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet -Eletirel Bir Yaklaşım-.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Kinani**, Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Arrak el-. *Tenzihü'ş-Şer'ati'l-Merfû'a 'Ani'l-Ahbâri'ş-Şen'ati'l-Mevzû'a.* Beyrut: Darûl Kütübî'l İlmiyye, 1966.
- Koçyiğit**, Talat. *Hadis İstılahları.* Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1985.

- Koçyiğit**, Talat. *Hadis usulü*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2017.
- Köktaş**, Yavuz. "Mevdudî'nin Hadisle İlgili Görüşleri Ve Hadis Tahlilleri Üzerine". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (15 Aralık 2003).
- Kubat**, Mehmet. *İslam mezhepleri tarihi*. İstanbul : Kitap Dünyası, 2017.
- Kummi**, Ebu Halef el-. *Şii fırkalar = Kitabü'l-Makalat ve'l-Fırak*. Ankara : Ankara Okulu, 2004.
- Kurd Ali**, Muhammed Hayr. *el-İslamû ve Hadâretü'l Arabiyye*. Müessesetü'l Hindâvî, 2019.
- Maturidî** Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-es-Semerkandî, - Halif, Fethullah. *Kitabu't-Tevhid*. Darûl Camiatü'-Misriyye, ts.
- Mavîl**, Kılıç Aslan. "Bir Mutezile--Mâturidiyye Tartışması - Rü'yetullah-" 14/2 (2014), 30.
- Mervezi**, Ebu Abdullah Muhammed b Nasr b Yahya. *Ta'zîmu kadri's-Salât*. thk. Abdurrahman Fervâî. Medine: Mektebetü'l Dâr, 1406.
- Münziri**, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b Abdülkavi. *et-Tergîb ve't-Terhib Mine'l-Hadisi'ş-şerif*. Kahire : Dârü'l-Kütübil İlmîyye, 1996.
- Müslim**, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. *Sahîh*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2010.
- Nisâbü'rî**, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hakim. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Haydarabad : Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1915.
- Özdemir**, Ahmet. *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' b. Habîb'in Müsned'i*. Mardin : Şırnak Üniversitesi, 2018.
- Özdemir**, Ahmet. "Rabî' b. Habîb'in (öl.175/791) İtikâdî Hadisleri Yorumlama Biçimi". *The Journal of Academic Social Science Studies* 84 (2021), 347-363.
- Öztürk**, Yaşar Nuri. *Emevi Dnciliğine Karşı Mucadelenin öncüsü Ebu Zer*. İstanbul: Yeni Boyut, 4. Basım, 2016.
- Receb**, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b Ahmed İbn. *Fethü'l-Bari Şerhi Sahih-i Buhârî*. Medine : Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, 1996.
- Sa'd**, Ebû Abdullah Muhammed b Sa'd b Meni' Zühri İbn. *et-Tabakatü'l-Kübrâ*. Kahire : Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- Salih**, Subhi es-. *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010.
- Sarıtaş**, Adem. *Ebu Zer el-Gıfârî Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya, 1997.
- Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah b Muhammed b İbrâhim İbn Ebû. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-asar*. 7 Cilt. Beyrut : Dârü't-Tac, 1989.
- Taberi**, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Târîh*. Beyrut : Dâru Turâs, 1967.
- Tayalisi**, Ebû Davud Süleyman b Davud b Carud Farisi. *Müsned*. Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, 1985.

- Tirmizi**, Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi. *Sünen*. Kahire : Mustafa el-Babi el-Halebi, 175M.S.
- Yeşilyurt**, Temel. "Rü'yetullah". *DİA*. 35/311-314. İstanbul, ts.
- Yıldırım**, Enbiya. *Hadis problemleri*. İstanbul: İstanbul : Rağbet Yayınları, 5. Basım, 2013.